

Obchodní akademie a Vyšší odborná škola sociální,
Ostrava - Mariánské Hory, příspěvková organizace

FILOZOFIE A ETIKA

Studijní opora pro kombinovanou formu studia

PhDr. Květa Hurníková
Mgr. Petr Szurman

Ostrava 2011

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Investice do budoucnosti

Tento projekt je spolufinancován Evropským sociálním fondem a státním rozpočtem České republiky.

Filozofie a etika

Studijní opora pro kombinovanou formu studia

Vzdělávací program: Sociální práce

Obor vzdělání: 75-32-N/Sociální práce a sociální pedagogika

Autor/ka: PhDr. Květa Hurníková, Mgr. Petr Szurman

Recenzenti:

rok vydání: 2011

© OA a VOŠS, Ostrava - Mariánské Hory, příspěvková organizace

ISBN: 978-80-87540-01-5

OBSAH MODULU

1 KLÍČOVÉ OTÁZKY A PROBLÉMY EVROPSKÉ FILOZOFIE.....	7
1.1 Základní pojmy v oblasti filozofických disciplín, metod a směrů.....	8
1.1.1 Filozofické disciplíny	8
1.2 Filozofické tázání v oblasti metafyziky.....	9
1.3 Vztah filozofie a náboženství.....	9
1.4 Hlavní etapy vývoje evropské filozofie	9
1.4.1 Starověké Řecko.....	9
1.4.2 Středověká civilizace a filozofie	10
1.4.3 Reformační myšlení	11
1.4.4 Renesanční myšlení.....	11
1.4.5 Evropské filozofické myšlení v 17. a 18. století	11
1.4.6 Osvícenství.....	11
1.4.7 Socialistické myšlení novověku	12
1.4.8 Evropská filozofie 19. a 20. století.....	12
1.5 Význam filozofie v minulosti a dnes	13
2 VYBRANÉ OTÁZKY SOCIÁLNÍ A POLITICKÉ FILOZOFIE.....	15
2.1 Přehled politických ideologií novověku.....	16
2.1.1 Liberalismus	16
2.1.2 Konzervatismus	16
2.1.3 Křesťanské politické myšlení	17
2.1.4 Fašismus 17	
2.1.5 Nacismus 18	
2.1.6 Socialismus.....	18
2.1.7 Komunismus.....	19
2.2 Národní problematika.....	19
2.2.1 Národ 19	
2.2.2 Xenofobie	20
2.2.3 Rasismus 20	
3 VYBRANÉ OTÁZKY FILOZOFICKÉ ANTROPOLOGIE.....	21
3.1 Pojetí a význam člověka v materialistické a idealistické filozofii	22
3.2 Antické, středověké a moderní pojetí osobnosti.....	22
3.2.1 Téma člověka v antické filozofii	22
3.2.2 Téma člověka ve středověké civilizaci a filozofii	23
3.2.3 Renesanční pojetí člověka	23
3.2.4 Člověk v novodobé filozofii.....	23
4 ZÁKLADNÍ PROBLÉMY NÁBOŽENSKÉHO MYŠLENÍ.....	27
4.1 Základní pojmy náboženství	28
4.2 Hlavní světová náboženství	28
4.2.1 Křesťanství	28
4.2.2 Islám 29	
4.2.3 Indická náboženství a filozofie.....	30
4.2.4 Čínská náboženství a filozofie	30
4.3 Náboženská struktura v ČR.....	32
4.3.1 Správa církví v ČR	32
4.3.2 Sektářství a jeho nebezpečí	33

5 FILOZOFIE A ETIKA	35
5.1 Místo etiky ve filozofickém myšlení	36
5.2 Místo etiky ve filozofickém myšlení	36
5.3 Přehled základních etických škol v minulosti	36
5.4 Etika- rozdělení etiky	39
5.5 Základní etické pojmy - dobro, zlo, povinnost, ctnost, hodnoty, spravedlnost, vina, trest, svědomí	40
6 ETIKA V SOCIÁLNÍ PRÁCI	47
6.1 Základy profesní etiky se zaměřením na etiku profesní a sociální	48
6.2 Individuální a sociální dimenze morálky, význam morálky pro uchování řádu ve společnosti	50
6.3 Etické aspekty sociální práce, hodnoty sociální práce	51
6.4 Etický kodex v sociální práci, etická dilemata v sociální práci, vymezení vztahu sociálního pracovníka vůči různým národnostem a etnikům	54
7 AKTUÁLNÍ MORÁLNÍ PROBLÉMY	59
7.1 Stav morálky dnešní společnosti	60
7.2 Problematika euthanázie a trestu smrti	60
7.2.1 Euthanázie	61
7.2.2 Trest smrti	61
7.3 Globální problémy lidstva	62
7.3.1 Demografické problémy	62
7.3.2 Problematika hladu	62
7.3.3 Zneužitelnost vědeckého poznání	62
8 PŘÍLOHY:	65
9 LITERATURA:	72

ÚVODEM MODULU FILOZOFIE A ETIKA

Milé studentky a studenti,

předkládáme vám studijní text „Filozofie a etika“, který je součástí stejného předmětu. Předmět se vyučuje v prvním ročníku a patří k základům společenských věd.

Studijní text přibližuje základní otázky evropské filozofie, vybrané otázky sociální a politické filozofie, otázky filozofické antropologie, základní problémy náboženského myšlení. K významným tématům patří obzvláště téma místo etiky ve filozofickém myšlení, základní pojmy etiky, kapitola etika v sociální práci, která vám přiblíží aktuální etické problémy vašeho oboru i hodnoty, které by měl mít správný sociální pracovník.

Text je přehledně členěn do kapitol, které na sebe logicky navazují. V úvodu každé kapitoly jsou pro přehled uvedena klíčová slova, která v textu považujeme za vhodná k osvojení.

Věříme, že předmět Filozofie a etika se pro vás stane společensky významným předmětem, v mnohém navážete na své středoškolské vědomosti a současné znalosti z oblasti filozofie, společenského vývoje historie lidstva i znalosti základů etiky, která je tolik potřebná ve vztazích člověka k člověku.

Také věříme, že hlavně kapitola základy profesní etiky a etické aspekty sociální práce vás hlouběji nasměruje k vlastní sociální práci a ke schopnosti empatického přístupu ke klientovi.

Přejeme mnoho studijních úspěchů

Autoři textu: PhDr. Květa Hurníková, Mgr. Petr Szurman

CÍL MODULU FILOZOFIE A ETIKA

Budete umět:

- Orientovat se v základních pojmech filozofie a etiky.
- Chápat místo a význam filozofie a etiky ve společenských vědách
- Porozumět příčinám filozofických, etických a politických problémů společnosti
- Vysvětlit význam a poslání etického kodexu v sociální práci.

**Budete
umět****Získáte:**

- Přehled o základních problémech evropské filozofie
- Znalosti o pojetí a významu člověka v materialistické a idealistické filozofii
- Informace o základních světových náboženstvích
- Porozumění významu etiky v sociální práci

Získáte**Budete schopni:**

- Získat základní povědomí o přehledu světových náboženství
- Rozlišit pojetí filozofie a etiky v kontextu společenských věd
- Prakticky aplikovat základní etické zásady a hodnoty v sociální práci

**Budete
schopni**

1 KLÍČOVÉ OTÁZKY A PROBLÉMY EVROPSKÉ FILOZOFIE

RYCHLÝ NÁHLED DO KAPITOLY KLÍČOVÉ OTÁZKY A PROBLÉMY EVROPSKÉ FILOZOFIE

V uvedené kapitole přiblížíme základní klíčové otázky a problémy evropské filozofie. Poukážeme na základní pojmy v oblasti filozofických disciplín, metod a směrů. Přiblížíme filozofické tázání z oblasti metafyziky, filozofie poznání, logiky a anxiologie. Uvedeme přehled hlavních etap vývoje evropské filozofie.

*Rychlý
náhled*

CÍLE KAPITOLY: KLÍČOVÉ OTÁZKY A PROBLÉMY EVROPSKÉ FILOZOFIE

Po úspěšném a aktivním absolvování této KAPITOLY

Budete umět:

- Definovat základní pojmy v oblasti filozofických disciplín
- Popsat vztah filozofie a náboženství
- Vysvětlit pojem reformační a renesanční myšlení
- Orientovat se v základních etapách vývoje evropské filozofie

*Budete
umět*

Získáte:

- Znalosti základních pojmů v oblasti filozofických disciplín
- Přehled o hlavních etapách vývoje evropské filozofie
- Hlubší porozumění významu filozofie pro člověka

Získáte

Budete schopni:

- Definovat základní filozofické disciplíny a jejich význam
- Orientovat se ve filozofickém tázání v oblasti metafyziky, logiky a anxiologie
- Efektivně pracovat s odbornou literaturou

*Budete
schopni*

ČAS POTŘEBNÝ KE STUDIU

Celkový doporučený čas k prostudování KAPITOLY je asi 30minut.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY KLÍČOVÉ OTÁZKY A PROBLÉMY EVROPSKÉ FILOZOFIE

Ontologie, gnoseologie, metafyzika, naivní materialismus, skepticismus, agnosticismus, metafyzika, náboženství, iracionalismus, Sokrates, Platon, Kant, Rousseau, Nietzsche, A.Comte, antropologické směry, naivní realismus, Marx, Hegel, pragmatismus, pozitivismus.

*Klíčová
slova*

1.1 Základní pojmy v oblasti filozofických disciplín, metod a směrů

Filozofie je slovem řeckého původu, je odvozeno z řeckého **PHILEIN** (milovat) a **SOPHIA** (moudrost) takže v doslovném překladu znamená: *láska k moudrosti*. Jako první použil toto slovo řecký filozof Pythagoras, ovšem vlastní význam slovu dal až Sokrates.

text

Vznikla v řeckých městech v Malé Asii, asi před dvěma a půl tisíci lety. S filozofickými představami se také setkáváme ve starověké Indii a Číně. Pro evropskou filozofii je typické její oddělení od náboženství. V Indii a Číně hovoříme o nábožensko-filozofickém myšlení.

1.1.1 Filozofické disciplíny

Filozofii lze charakterizovat jako nauku o nejobecnějších zákonech přírody, společnosti a myšlení. Během staletí se v evropské filozofii vyhranilo více směrů, jako např. materialismus, idealismus, dualismus, racionalismus, empirismus atd. Protože se filozofie zabývá řadou oblastí, vznikla i řada filozofických disciplín. Ty dvě nejdůležitější jsou:

1) **ontologie**- je filozofická nauka "o bytí" (z řeckého slova *ON- JSOUČÍ*)

Ve filozofii rozlišujeme mezi různými způsoby existence:

- něco co existuje aktuálně
- něco co existuje v možnostech (např. zítřejší déšť)
- něco co existuje pouze v naší fantazii (např. mimozemšťani, pohádkové bytosti apod.)

Podle toho, jak se filozofové staví k otázce: "Co je to bytí?" je rozlišujeme na:

- I. **monisté** - tvrdí, že v základu světa stojí jen jediný princip, od kterého se zbytek odvíjí, ale tato substance může mít různé povahy, proto dále rozlišujeme:
 - **materialisté** - tvrdí, že základem světa je hmota
 - **idealisté** - tvrdí, že základním prvkem je idea
- II. **dualisté** - tvrdí, že základ světa je tvořen dvěma neslučitelnými principy
- III. **pluralisté** - tvrdí, že základem světa je více principů

2) **gnoseologie** - je nauka zabývající se zákonitostmi lidského poznání (z řeckého slova *GNÓSIS- POZNÁNÍ*)

Poznání rozlišujeme:

- I. **smyslové**- vnímání konkrétních věcí smysly (např. jablko vnímáme chutí, vůní, tvarem apod.)
- II. **rozumové**- pracuje s obecnými pojmy, vyvozuje jeden pojem z druhého a zavádí pojmy nové, tím vznikají abstraktní pojmy (např. strom)

2. **rozumové** - podle schopností našeho poznání rozlišujeme následující přístupy:

- naivní realismus- víra, že věci jsou takové, jaké je vidíme
- skepticismus- tato víra nám poznání ukazuje jako klamné
- agnosticismus- tvrdí, že objektivní poznání není možné
- kritický realismus- snažíme se korigovat omyly našich smyslů

1.2 Filozofické tázání v oblasti metafyziky

K pochopení světa lze také přistoupit buď *metafyzicky*, nebo *dialekticky*. Z metafyzického hlediska je svět jednou daný, neměnný, věci se pouze opakují. Dialektika předpokládá neustálý pohyb a vývoj, a to na základě střetávání protikladů. Je třeba dodat, že metafyzického přístupu je v dějinách filozofie více.

Ve filozofii se dále můžeme setkat s těmito pojmy:

logika- je naukou o myšlení

etika - se zabývá morálkou

estetika- se zabývá krásnem

axiologie- je nauka o hodnotách

filozofická antropologie- se zabývá člověkem apod.

1.3 Vztah filozofie a náboženství

Je třeba se také vyjádřit ke vztahu filozofie a náboženství, respektive náboženství a vědy.. Filozofie a náboženství řeší přibližně stejný okruh otázek. Vyslovují se k podstatě světa, k podstatě a průběhu poznání, k postavení člověka v přírodě a společnosti. Náboženství přistupují k těmto problémům na základě víry, která je nezpochybnitelná a je přenášena z generace na generaci. Věda a filozofie řeší tyto otázky na základě kritického myšlení. Přesto není nutné stavět filozofii a náboženství do antagonistického vztahu. Náboženský a filozofický obraz světa je spojitelný.

1.4 Hlavní etapy vývoje evropské filozofie

V této kapitole se budeme věnovat hlavním etapám vývoje evropské filozofie. Připomeneme pouze základní jména, pojmy a souvislosti, protože tematika dějin filozofie je probírána na středních školách.

1.4.1 Starověké Řecko

Evropská filozofie začíná ve starověkém Řecku. Hovoříme o živelném materialismu., jež se koncentruje v tzv. **Milétské škole**. Filozofové hledají *arché - pralátku*. Je viděna v konkrétních věcech, živlech, které mají pro člověka existenční význam. V živelném materialismu se potkáváme s **Herakleitovou dialektikou**. Dále se objevila i pluralistická filozofie. První filozofové pochopili vztah mikrosvěta a makrosvěta, formulovali *logos- zákon, řád*, který vládne světu i člověku.

Vyvrcholením řeckého materialismu se stává **atomistická filozofie**. V řeckém pojetí je *atom*

chápan jako konečná a nedělitelná jednotka bytí. Atomy jsou věčné, nikým nestvořené, přímočaré a pohybují se a spojují se ve věci. Představitel atomismu **DEMOKRITOS** se zabývá i poznáním a rozlišuje nižší smyslové a vyšší rozumové poznání. Řecká materialistická filozofie představuje mechanické pojetí světa. Svět je chápan jako daný, neměnný, existující na základě přírodních zákonů. Člověk je pasivní součástí bytí.

Společenský a antropologický rozměr vnáší do řecké filozofie idealismus. Objevil se během 5. století před Kristem. **Pythagorejská škola** uvádí číselnou symboliku jako podstatu světa. Sofisté vnášejí do filozofie člověka skepsi. Kategorii pravdy spojují s úspěšností lidského jednání.

Předělem v dějinách filozofie se stává osobnost **SOKRATA**. V předsokratovském období převažuje materialismus a tematika bytí. Posokratovská filozofie se zaměřuje na člověka a otevírá nová témata etiky a politiky. Jako stále zajímavé se jeví Sokratovo pojetí dobra a zla. Dobro je výsledkem úplného a správného poznání, zlo představuje poznání špatné a nedokonalé. Pokud člověk zná dobro, stává se dobrým.

Platonova filozofie otevírá problém dokonalého a nedokonalého bytí. Pracuje protikladem světa a idejí, jako vzoru a hmotného světa, který je pouze odrazem a nedokonalou kopií. Platon zásadně ovlivňuje i společensko politické myšlení. Zabývá se i strukturou společnosti, kterou člení na vládcy, strážce a lid. Zamýšlí se nad nejlepší vládou, za kterou považuje vládu myslitelů tedy *sofokracii*. Vytváří první ucelený systém výchovy a vzdělávání řeckého občana. Platónské pojetí světa a společnosti výrazně ovlivnilo ranné křesťanství, poznamenalo utopickou literaturu a přesáhlo i k socialistickému myšlení novověku.

Řecké myšlení završuje **Aristotelovo učení**. Kategorizuje filozofii na metafyziku, která se zabývá základními principy a na užitou filozofii, zahrnující užší disciplíny. Jeho učení o látce a formě přesáhlo antiku a ovlivnilo středověkou scholastiku. Deistické pojetí boha, jako prvního hybatele, nacházíme v díle Tomáše Akvinského. Jeho chápání člověka jako tvora společenského (zoon politikon) a klasifikace forem vlády (monarchie, oligarchie, demokracie) položilo základy politických věd. Je zajímavé, že si řečtí myslitelé příliš nevážili demokracie, kterou považovali za primitivní a spíše zdůrazňovali vládu moudrých.

Řecká filozofie je považována za jeden z pilířů evropské civilizace, spolu s judaisticko- křesťanskou tradicí a římských právem.

K antickému období filozofie patří i římské myšlení. Římané obohatili filozofii především v oblasti **etiky**. Významným se stává především římský stoicismus. Pochopením světa, jeho řádu, dochází člověk ke stoickému klidu. Člověk pochopí své postavení ve světě a nepokouší se měnit svůj osud a hlavně se mravně zdokonaluje.

Významnou součástí římské civilizace se stalo **právo**. Vychází z římského občana, jako subjektu práva. Mezi nadčasové hodnoty římského práva patří nezávislost soudu, vyváženost obžaloby a obhajoby a presumpce nevinny.

1.4.2 Středověká civilizace a filozofie

Evropský středověk lze pojmovat jako nadnárodní a univerzální období. Tato jednota je dána křesťanstvím, etickými hodnotami a také jednotou latiny, nebo řečtiny, jako bohoslužebných a vědeckých jazyků. Ve středověku vznikl třístupňový systém školství, jenž přetrvával až do současnosti. Středověká věda je chápána jako systém autorit. Filozofie ztrácí své dominantní postavení ve prospěch teologie, která je postavena na systému dogmat. Středověká společnost je uzavřena do učení o trojím lidu, tedy do stavovské společnosti.

Prvotní křesťanství nemělo k filozofii dobrý vztah. Filozofie byla příliš pohanská a racionální. Přesto se filozofie časem prosadila. Vývoj středověké filozofie lze rozdělit do období:

1. **patristiky**- Patristika akceptuje myšlenky **Platóna** a vrcholí v díle *Aurelia Augustina*.

2. **scholastiky**- Scholastika se inspiruje **Aristotelem** a vrcholí dílem *Tomáše Akvinského*.

Významným filozofických sporem byl souboj **nominalismu** a **realismu**. Středověkou civilizaci nelze označit za dobu temna, jak bylo prezentováno osvícenci, nebo marxisty. Přesto středověku chyběla určitá dynamika, trvalo příliš dlouho, než se teoretické poznání uplatnilo v praxi.

1.4.3 Reformační myšlení

Reformace znamená pokus o nápravu církve a společnosti. Reformaci můžeme rozdělit na české období, jež vrcholí husitstvím, a na reformaci evropskou, která končí vznikem protestantismu. Mezi nejvýznamnější představitele patří osobnosti Jana Husa, Martina Luthera, Jana Kalvína. Evangelická vyznání jsou budována na státním a národním principu, odmítají obřadnost, neuznávají kult svatých, prosazují jednoduchost a strohost církevního života. Pracují s osobním vztahem člověka k Bohu. Otevírají kněžské povolání ženám a neuznávají celibát. Například kalvinismus mění postoj k penězům a podnikání. Tyto hodnoty jsou chápány jako křesťanské. Tímto pohledem se v západní Evropě urychluje rozvoj kapitalistického podnikání.

1.4.4 Renesanční myšlení

Renesance znamená návrat k antickým hodnotám. Je to myšlenkový proud, který poznamenal většinu Evropy. Vzniká v Itálii ve 13. století. Jeho součástí se stal humanismus, jenž pojímá člověka novým způsobem. Chápe ho jako tvora, který kromě duše disponuje také rozumem, smysly, tělem i dosud tabuizovanou sexualitou.

Dochází k zásadní změně ve vědě. Od systému středověkých autorit, k novým vědeckým principům, jako je pozorování, zkušenost, klasifikace jevů a experimentování. Také se mění pojetí vesmíru od geocentrismu k heliocentrismu. Hobbesem je zdůrazněn význam induktivní metody ve vědě. Machiavellim je rozkryta politika, jako boj o moc. Objevuje se utopická literatura, která předpokládá dokonalou a spravedlivou společnost.

Renesanční člověk je více odvážný, touží po poznání, objevuje nové země a kontinenty, miluje krásné věci, o čemž vypovídá renesanční umění a literatura. Renesance je v naprosté většině vykládána jako pokrokový fenomén. Setkáváme se i s názory, které označují renesanci za příliš antropocentrickou, což pak vedlo ke ztrátě a relativizaci hodnot.

1.4.5 Evropské filozofické myšlení v 17. a 18. století

Novověk v evropském myšlení znamená větší svobodu vědeckého myšlení, svobodu výuky a společnosti. V oblasti přírodních věd se více prosazuje mechanický materialismus. Ve filozofii jsou více zkoumány zdroje a průběh poznání. Pro kontinentální filozofii se stává typickým racionalismus, který upřednostňuje rozumové poznání a podceňuje lidské smysly. V anglické filozofii se trvale usazuje empirická filozofie, která vychází z principu zkušeností. Racionalismus je reprezentován Descartesem. Jeho dualismus v oblasti bytí, učení o vrozených rozumových ideách, skepticismus, jenž zpochybňuje vše, kromě rozumu samého, se stávají trvalými hodnotami evropského myšlení. Empirickou filozofii reprezentují John Locke a David Hume. Lockovo učení o lidské duši, jako Tabula rasa se stává klasickým. Angličtí myslitelé se hlásí politicky k liberalismu.

1.4.6 Osvícenství

Je myšlenkovým směrem, který staví na používání kritického rozumu a projevuje se ve vědě, filozofii, náboženství i politice. Osvícenci otevírají problematiku lidských a občanských práv. Formulují teorii společenské smlouvy. Zpochybňují minulost a bezmezně věří ve vědecký pokrok. Jména Montesquieu, Voltaire a Rousseau se staly symbolem pokroku. Přesto Rousseauovy názory o majetku, přímé demokracii, ovlivnily i socialistické myšlení novověku.

Osvícenská racionalita se projevila i v politice osvícenského absolutismu. S osvětenstvím jsou spojeny útoky vůči tradičním náboženstvím a církvím. Objevily se pokusy nahradit tradiční víru filozofickým deismem, panteismem a přirozeným náboženstvím. Vyústěním osvětenství se stávají rozumné reformy společnosti, ale také Velká francouzská revoluce, se všemi excesy a hrůzami.

1.4.7 Socialistické myšlení novověku

Socialistické respektive komunistické myšlení má řadu ideových předchůdců. Je možné uvést Platóna, rané křesťanství, středověké sektářství a utopické myšlení. Každému socialistickému myšlení i politice jsou dány představy o dokonalém a ideálním světě a společnosti. Základní ideou socialismu je ekonomická a sociální rovnost.

V 19. a 20. století dali tomuto směru filozofický i politický rámec: **Karel Marx**

Fridrich Engels

V. I. Lenin

Vzniká systém dialektického materialismu, ekonomického determinismu a třídního pojetí společnosti.

1.4.8 Evropská filozofie 19. a 20. století

Devatenáctým stoletím vrcholí tradiční pojetí filozofie. Tento vrchol představuje německá klasická filozofie.

I. Kant vnáší do filozofické problematiky otázku hranic lidského poznání. Významně obohacuje etiku o kategorický imperativ. G. Hegel se vrací k dialektické metodě.

L. Feuerbach humanizuje materialismus svým antropologickým pojetím.

K tradiční filozofii lze zařadit i marxismus.

Přesto evropská filozofie prodělává významnou krizi. Vedle tradičního myšlení vznikají nové směry, které je možné rozdělit:

- **iracionalismus**
- **antropologické směry**
- **fenomenologii**
- **pozitivismus**

Pro **iracionalistické směry** je typický odpor vůči akademické filozofii, měšťanské společnosti a tradičním etickým hodnotám. Ukázkou tohoto myšlení je **F. Nietzsche**, jež svým popřením všech hodnot, ideou *nadčlověka*, zdůrazněním vůle k moci, ovlivnil i nacistické myšlení.

Antropologické směry, např. pragmatismus a existencialismus zdůrazňují význam a úlohu člověka. Pragmatismus akcentuje úspěšnost lidského jednání, relativitu pravdy a praktickou použitelnost filozofického poznání. Stal se teoretickým základem amerického způsobu života.

Existencialismus je pokusem o nový filozofický humanismus. Odmítá determinismus, totalitarismus a zdůrazňuje svobodu jako smysl filozofie. U některých představitelů stírá rozdíl mezi filozofií a literaturou. Francouzští existencialisté představují poměrně významný proud levicového myšlení. Německý existencialista **Karel Jaspers** otevírá otázku viny

německého národa ve 20. století. Objevuje se neúspěšný pokus o spojení existencialismu s marxismem.

Pozitivismus A. Comta se snaží o přeměnu filozofie v exaktní vědu. Nová filozofie bude postavena na faktech a datech a zbaví se zbytečného teoretizování. Pozitivistická metoda pronikla i do dalších věd. Významným se stává pozitivistický dějepis, který staví na podrobné faktografii. Jeho nedostatkem je to, že nepracuje se smyslem a filozofií dějin. **Novopozitivismus**, reprezentovaný **Vídeňským kroužkem**, se zaměřuje na formální logiku a komunikaci.

1.5 Význam filozofie v minulosti a dnes

Za dobu své existence měnila filozofie svůj obsah i význam. V antickém Řecku a v Římě byla chápána jako „královna věd“. Ostatní konkrétní vědy, jako je matematika, astronomie, medicína, byly chápány jako její součást. V orientálním prostředí Indie a Číny, je filozofické myšlení součástí náboženského vidění světa. Ve středověku je filozofické poznání podřízeno teologii. Toto pojetí pak vrcholí učením o dvojí pravdě, kdy filozofická pravda je považována za nižší stupeň poznání, oproti pravdě teologické, která je poznáním vyšším.

V novověku je filozofie opět většinou chápána jako samostatná disciplína. Až do 19. století hovoříme o tradičním pojetí filozofie, což znamená poznání světa jako celku, včetně společnosti a člověka. Filozofie je chápána jako nauka o nejobecnějších zákonitostech univerza. Takové pojetí vrcholí v německé klasické filozofii a v marxismu. Během 19. století se objevily směry, které kritizují tradiční filozofii. Zaměřují se spíše na některé filozofické problémy, jako je například člověk, svoboda, politika a společnost nebo vědecké poznání. Takové pojetí filozofie je typické pro iracionalismus, pragmatismus, existencialismus nebo pozitivismus. V současnosti se můžeme potkat i s názorem, že filozofie je nahraditelná konkrétním vědeckým poznáním. Přesto však převažuje názor o potřebnosti filozofie, která se především zabývá člověkem a jeho existencí.

KONTROLNÍ OTÁZKA 1

1. Které jsou nejdůležitější filozofické disciplíny?
2. Jaký je vztah filozofie a náboženství?
3. Definujte rozdíl mezi patristikou a scholastikou.

SHRNUTÍ KAPITOLY KLÍČOVÉ OTÁZKY A PROBLÉMY EVROPSKÉ FILOZOFIE

V první kapitole jsme definovali základní pojmy v oblasti filozofických disciplín, metod a směrů. Seznámili jsme se s filozofickým tázáním v oblasti metafyziky, filozofie poznání, logiky a axiologie. Hluběji jsme pronikli do hlavních etap vývoje filozofického myšlení v období starověku, tak středověku i novověké filozofie 19. a 20. století.

Shrnu vtí kapitoly

KORESPONDENČNÍ ÚKOL 1

Zpracujte seminární práci na téma „Demokratické a totalitní politické myšlení ve 20. století“.

2 VYBRANÉ OTÁZKY SOCIÁLNÍ A POLITICKÉ FILOZOFIE

RYCHLÝ NÁHLED DO PROBLEMATIKY KAPITOLY VYBRANÉ OTÁZKY SOCIÁLNÍ A POLITICKÉ FILOZOFIE

V rámci uvedené kapitoly získáme základní přehled politických ideologií novověku - liberalismus, konzervatismus, socialismu, komunismus, fašismus, nacionalismus a další. Přiblížíme významné představitelé a jejich filozofické názory.

*Rychlý
náhled*

CÍLE KAPITOLY: VYBRANÉ OTÁZKY SOCIÁLNÍ A POLITICKÉ FILOZOFIE

Po úspěšném a aktivním absolvování této KAPITOLY

Budete umět:

- Orientovat se v základních politických ideologiích novověku
- Popsat křesťanské politické myšlení a jeho základní filozofii
- Přiblížit a orientovat se v pojmech národ, vlastenectví, xenofobie, rasismus

*Budete
umět*

Získáte:

- Znalost politické ideologie novověku
- Přehled typických znaků nacionalismu a jeho dopad na společnost
- Vhled do přehledů základních pojmů

Získáte

Budete schopni:

- Definovat základní pojmy politické filozofie
- Popsat a přiblížit rozdíl mezi liberalismem a konzervatismem
- Orientovat se v základních pojmech sociální a politické filozofie

*Budete
schopni*

ČAS POTŘEBNÝ KE STUDIU

Celkový doporučený čas k prostudování KAPITOLY je 30 minut.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY VYBRANÉ OTÁZKY SOCIÁLNÍ A POLITICKÉ FILOZOFIE

Liberalismus, konzervatismus, křesťanské politické myšlení, fašismus, nacionalismus, socialismus, komunismus, národ, xenofobie, rasismus.

*Klíčová
slova*

2.1 Přehled politických ideologií novověku

text

2.1.1 Liberalismus

Liberalismus se stává výrazným politickým názorem novověku od 18. století. Slovo je odvozeno z latinského *libertas- svoboda*.

Liberalní ideologie i politika vzniká ve Velké Británii a v 19. a 20. století se prosazuje v Evropě a USA. Liberální pojetí:

- klasické období - od 18. století do počátku 20. století
- sociální liberalismus
- neoliberalismus v současnosti

Ekonomické názory klasického liberalismu staví na prioritě a přirozenosti soukromého vlastnictví, na volném a svobodném tržním hospodářství a na nezasahování státu do ekonomiky. Stát a jeho funkce jsou pojímány antietatisticky. Stát by měl zajišťovat pouze základní funkce, jako je zahraniční politika, obrana, dodržování zákonů, daňová oblast a dodržování občanských a politických práv. Sociální politika není chápána jako úkol státu, ale spíše charitativní činnost. v náboženské oblasti je prosazován laický, nenáboženský stát, který garantuje svobodu vyznání, včetně ateismu. Náboženství je pojímáno jako osobní sféra každého člověka.

Od počátku 20. století se výrazně rozšiřuje socialistické a dělnické hnutí. Na přelomu dvacátých a třicátých let 20. století propukla světová hospodářská krize. Jako problematická se ukazuje tržní ekonomika v klasické podobě. Mění se liberální myšlení i politika. V ekonomické oblasti se prosazuje **keynesiánství**, jež počítá se státními zásahy. Dochází k částečné regulaci a plánování ekonomiky. Výrazně se prosazuje sociální politika státu. Zvyšuje se daňová progresse. Získané prostředky se používají na sociální politiku, školství, vědu, zdravotnictví a další veřejnou službu. Narůstá státní a veřejný sektor v ekonomice. Cílem těchto opatření je omezení nezaměstnanosti a zvýšení životní úrovně běžné populace. Výrazným hráčem v politice se stávají odbory. Prosazuje se tripartitní systém vyjednávání, který spočívá v permanentním vyjednávání mezi vládou, odbory a zaměstnavateli. Cílem je udržení sociálního smíru. Sociálně liberální myšlení se prosazuje po 2. světové válce v Evropě i v USA. Od 60. let 20. století sledujeme určitý návrat ke klasickému liberalismu.

K významným postavám neoliberalismu patří **F. von Hayek** a **Milton Friedman**. Neoliberalové se hlásí k co nejmenším zásahům státu do ekonomiky a významnému omezení sociálních výdajů. Lze konstatovat, že návrat ke klasickému liberalismu je však nemožný.

2.1.2 Konzervatismus

Samotný pojem je odvozen z latinského *konserváre*, což znamená *uzavřít*. Jako směr evropské politiky vzniká v 18. století ve Velké Británii. Významným teoretikem konzervatismu se stal **Edmund Burke**.

Konzervativní myšlení vykazuje některé styčné body s liberalismem, jako jsou:

- soukromé vlastnictví
- tržní ekonomika
- politická demokracie

- lidská práva

Najdeme ale i četné odlišnosti oproti klasickému liberalismu:

- konzervatismus se hlásí k tradičním hodnotám, jako je úcta ke státu a právu, náboženství, rodině a etickým principům
- je více etatistický, než liberalismus
- počítá se státní sociální politikou, kombinovanou s charitativní činností

Konzervatismus lze charakterizovat jako novodobé stavovství. Počítá s přirozenými rozdíly mezi lidmi, a to ve smyslu ekonomickém a sociálním, profesním, regionálním i intelektuálním. Přes konstatování rozdílů je uznávána rovnost před zákonem a soudem, dále rovnost politická, vyjádřena volebním právem a politickými svobodami. Konzervatismus odmítá revoluční řešení společenských problémů. Změny ve společnosti jsou věcí postupných reforem a osobního prosazení každého člověka.

Mezi významné postavy konzervatismu 19. století patřili **Benjamin Disraeli**, který jako několikrát britský premiér, prosadil první sociální opatření. Dále pak **Otto Bismarck**, německý kancléř, který prosazuje moderní sociální pojištění. Konzervativní sociální politika měla omezit narůstající vliv socialistického hnutí v Evropě.

Ve 20. století je možné hovořit o neokonzervatismu, který je v politické oblasti reprezentován **Margaret Teatcherovou** a **Ronaldem Reaganem**.

Během 20. století přebírá konzervatismus některé liberální zásady, demokratizují se, a v současnosti spíše hovoříme o konzervativně liberální politice.

2.1.3 Křesťanské politické myšlení

Jeho počátky sledujeme ve druhé polovině 19. století v západní a střední Evropě. Filozoficky docházíme k novotomismu, který se stal filozofií katolické církve. Reaguje na liberální a socialistické myšlení. Počítá s aktivním křesťanem, který přenáší křesťanské hodnoty do ekonomické a politické sféry. Ve 20. století se utvářejí křesťanské politické strany, zpravidla jako křesťansko-demokratické, nebo lidové. V mnoha státech i vládou. Vedle politických stran vznikají i křesťanské odbory, spolky, mládežnické, ženské a sportovní organizace. Moderní křesťanské myšlení se ztotožňuje se soukromým vlastnictvím, tržní ekonomikou, která však není samoučelem, ale slouží zájmům společnosti. Uznává politickou demokracii a lidská práva. Moderní křesťanská demokracie se vymezuje vůči liberálnímu a socialistickému myšlení v politice.

Stejně jako konzervatismus uznává přirozené rozdíly mezi lidmi, solidaritu bohatých vůči chudým, charitativní činnost a státní sociální politiku. Pracuje s křesťanskou solidaritou a sociálním smírem ve společnosti. V českém politickém prostředí má tento směr více než stoletou tradici. Významnou postavou této politiky po roce 1989 se stal Josef Lux.

2.1.4 Fašismus

Jako politický směr se utváří během první světové války v Itálii a je reprezentován **Benitem Musolinim**. Fašismus se zásadně staví proti politickému pluralismu, parlamentní tradici, socialismu a komunismu. Je výrazně etatistický a nacionálně orientovaný. Hlásá korporativní teorii společnosti. Podle ní se společnost nedělí ideologicky a politicky, ale stavovsky. Korporace zahrnují například dělnictvo, rolnictvo, podnikatelé, úředníky, vojáky atd. Korporace pak zasedají v novodobém stavovském sněmu. Zájmy korporací jsou podřízeny zájmům státu a národa.

Italský model fašismu se prosadil od 20. let 20. století. Prvky fašismu nacházíme v dalších státech Evropy a Latinské Ameriky. Fašistické a autoritativní režimy byly někdy podporovány určitými kruhy katolické církve. Hovoříme pak o klerofašismu, který je reprezentován

Španělskem za **Francovy diktatury**, **Salazarovým Portugalskem**, nebo **Slovenským štátem** za druhé světové války.

Ve fašistickém státě je respektováno soukromé podnikání, ale pod kontrolou státu a poměrně rozsáhlá sociální politika. Fašistická politika a ideologie se objevila i v ČSR po roce 1918. Názory volající po odstranění demokracie, po zřízení autoritativního státu a korporativismu, nacházely určitou odezvu mezi nižšími a středními vrstvami. Významnější organizací se stává *Národní obec fašistická*, vedená bývalým generálem **Radolou Gajdou**.

Český fašismus se ideově inspiroval v Itálii, Španělsku a Portugalsku. Český fašismus byl výrazně protiněmecký. Odmítá tzv. hradní politiku a orientaci ČSR na západní velmoci. Fašismus byl okrajovým jevem české politiky, byť byl parlamentně zastoupen.

Ve druhé polovině 20. století se objevuje **neofašismus**, který se dostává na českou politickou scénu po roce 1989.

2.1.5 Nacismus

Národní socialismus ovlivňuje německé a evropské dějiny již po první světové válce. Je re-presentován stranou *NSDAP*, vedenou **Adolfem Hitlerem**.

Významným ideologem nacismu se stal **Alfréd Rosenberk** se svým dílem *Mýtus 20. století*. Jako filozofický zdroj nacismu je někdy uváděn **F. Nietzsche**. Nacismus také těží z nacionalismu 19. století a sociálního reformismu a získává na svou stranu široké vrstvy dělnictva, rolnictva a střední třídy, které byly deziluzovány velkou hospodářskou krizí na počátku 30. let 20. století, která těžce dolehla na Německo. Nacistická diktatura se dostává k moci parlamentní cestou.

Mezi typické znaky nacismu patří:

- v ekonomice je respektováno soukromé vlastnictví pod kontrolou státu. Je provedena rozsáhlá árizace majetku.
- nacistický stát provádí rozsáhlou sociální politiku, která především spočívá v likvidaci nezaměstnanosti. Stát kontroluje na celostátní úrovni dětské a mládežnické hnutí.
- v politické oblasti je likvidována demokracie a parlamentarismus. Je utvořen totalitní systém jedné politické strany. Je likvidována nezávislost odborů. Celý systém je postaven na vůdcovském principu
- nacistický stát je výrazně nacionální a rasistický. Rasismus je orientován především antisemitsky. Jako rasový ideál je postaven árijský typ. Ostatní národy a etnika jsou chápány jako méněcenná, včetně národů románských, slovanských, asiátů a černochů.
- judaisticko- křesťanská tradice je chápána jako pseudohumanistická. Křesťanské církve jsou zatím tolerovány. Po vítězství nacismu vznikne nová víra, jako kult nejvyšší bytosti. V novém náboženství nacházíme prvky starogermánské mytologie, ale i prvky orientálních a antických náboženství.

Přes porážku Německa ve druhé světové válce se od 60. let objevuje **neonacismus**. Na českou politickou scénu výrazně proniká po roce 1989.

2.1.6 Socialismus

Socialismus z latinského *socialis*- družný, společenský, je v užším slova smyslu demokratická ideologie, která klade hlavní důraz na solidaritu a která věří, že by ekonomika i další odvětví společnosti měly být do značné míry centrálně řízeny. V širším slova smyslu zahrnuje vedle demokratického socialismu též komunismus.

Slovo socialismus se široce rozšířilo od 19. století a bylo používáno různě na různých místech a v různých dobách jak jedinci a skupinami, kteří se považovali za socialisty, tak jejich opo-

nenty. I když jsou rozdíly mezi jednotlivými skupinami socialistů velké, téměř všechny se shodují na tom, že mají své kořeny v zápasech dělníků v devatenáctém a dvacátém století a že jednají podle principů solidarity a obhajují sociálně-spravedlivou rovnostářskou společnost s plánovaně řízenou ekonomikou, která se vyznačuje upřednostňováním práv a zájmů kolektivu (většiny) před těmi individuálními a společenským pojetím práce - socialisté usilují o zespolečenštění výrobních prostředků a likvidaci *společenských tříd*.

Takový model řízení společnosti, dle jejich názoru, bude přinášet prospěch všem bez rozdílu, nikoliv jen malé skupině.

Podle marxismu-leninismu je socialismus první fáze komunistické společenské formace; společnost, která vznikne, když socialistická revoluce porazí kapitalismus. Po vybudování beztřídní společnosti nastane druhá fáze komunistické společenské formace.

2.1.7 Komunismus

Komunismus z latinského *communis* - „společný“ je především politická ideologie, hlásající a požadující společné vlastnictví a odmítající třídní rozdíly mezi lidmi. Jeho zastánci jsou komunisté, zpravidla sdružení do politické organizace - strany, často pojmenované jako komunistická.

Komunistické ideje mají předchůdce již v antice. Jako významná politická síla se vynořily v první polovině 19. století a v rámci politické levice vznikla řada směrů socialistických hnutí lišících se jak pojetím budoucí rovnostářské společnosti, tak i navrhovanými prostředky k jejímu dosažení.

Nejvlivnějšími teoretiky socialistického (dělnického) hnutí se stali **Karl Marx** a **Friedrich Engels**, kteří také stáli u zrodu prvních levicových organizací a vtiskli levicovému hnutí revoluční charakter: soukromé vlastnictví mohou vykořisťování zrušit jen násilím.

2.2 Národní problematika

V další části této kapitoly bychom zaměřili pozornost k národní problematice.

2.2.1 Národ

Pojem národ je odvozen z latinského „*natio*“ a vznikl ve středověku. Národ ve středověku je stavovským útvarům a zahrnuje pouze šlechtu, duchovenstvo, případně měšťanstvo. Výrazem tohoto pojetí je tzv. zemský patriotismus, který znamená vztah k zemi, panovníkovi, dynastii, bez ohledu na nacionalitu člověka.

Národ v novodobém smyslu se utváří od 18. století. Představuje velkou sociální skupinu, která je dána společnými znaky:

- území
- jazyk
- historie
- tradice
- vztah ke státu

Zahrnuje většinu dané společnosti bez ohledu na sociální postavení. Výrazem tohoto pojetí se stává moderní nacionalismus, který může nabýt podoby demokratického vztahu k vlasti, nebo extrémního šovinismu, který je postaven na nadřazenosti a intoleranci. Proces českého národního obrození znamená utvoření moderního češství, jak etnicky, tak politicky.

2.2.2 Xenofobie

S národní problematikou souvisí i otázky xenofobie. Xenofobie znamená omítání všeho cizího.

Obecně - se slovo používá k označení mezilidské nesnášenlivosti a předsudků vůči lidem z jiné země, či při nedostatku úcty k jejich tradicím a odlišné kultuře.

V politické rovině - je pojem používán ve významu "odpor proti imigraci bez integrace do společnosti".

Abstraktně - se slovo používá jako strach z neznámého, či z cizích věcí.

2.2.3 Rasismus

Rasismus znamená nejen kategorizaci ras, ale především vyvyšování jedné rasy vůči druhé. Rasismus je produktem novověku a souvisí s kolonialismem. Ve 20. století nabývá rasismus zvláště zruďné podoby, např. v antisemitismu, rasové segregaci a apartheidu. Naopak demokratický systém pracuje s multikulturní společností.

KONTROLNÍ OTÁZKA 2

1. Co je podstatou křesťanského politického myšlení?
2. Co je podstatou moderního nacionalismu?
3. Jaký má efekt xenofobie na myšlení jedinců ve společnosti?

SHRNUTÍ KAPITOLY

V této kapitole jsme se zaměřili na přehled politických ideologií novověku, větší pozornost celku byla věnována liberalismu, konzervatismu, socialismu, komunismu, fašismu, nacionalismu, a křesťanské politice.

Stručně jsme se pokusili o zhodnocení významů a dopadů filozofického myšlení na evropskou civilizaci.

Shrnutí kapitoly

3 VYBRANÉ OTÁZKY FILOZOFICKÉ ANTROPOLOGIE

RYCHLÝ NÁHLED DO PROBLEMATIKY KAPITOLY VYBRANÉ OTÁZKY FILOZOFICKÉ ANTROPOLOGIE

V této kapitole se budeme věnovat některým problémům, které jsou spojeny s lidskou osobností, respektive s člověkem. Stručně naznačíme vývoj pojetí člověka v různých etapách dějin filozofie. Dále se budeme věnovat filozofické antropologii a některým otázkám, které s lidskou existencí souvisí, například se společností a politikou.

*Rychlý
náhled*

CÍLE KAPITOLY: VYBRANÉ OTÁZKY FILOZOFICKÉ ANTROPOLOGIE

Po úspěšném a aktivním absolvování této KAPITOLY

Budete umět:

- Definovat pojetí a význam člověka v materialistické a idealistické filozofii
- Rozlišit koncepci filozofických škol v antice
- Přiblížit základní filozofické myšlenky významných filozofů

*Budete
umět*

Získáte:

- Přehled o základních filozofických tématech osobnosti
- Schopnosti utřídit témata člověka v antické filozofii, filozofii středověku a novověku

Získáte

Budete schopni:

- Rozčlenit renesanční pojetí člověka
- Orientovat se v základních názorech filozofů novodobého období
- Pracovat s odbornou literaturou

*Budete
schopni*

ČAS POTŘEBNÝ KE STUDIU

Celkový doporučený čas k prostudování KAPITOLY je 30 minut.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY VYBRANÉ OTÁZKY FILOZOFICKÉ ANTROPOLOGIE

Idealistická filozofie, Sofisté, Eleaté, pojetí filozofických škol, renesanční pojetí člověka, osvícenectví, americký pragmatismus, existencialismus, filozofická antropologie, křesťanské pojetí člověka.

*Klíčová
slova*

3.1 Pojetí a význam člověka v materialistické a idealistické filozofii

Tématika člověka se poprvé objevuje v náboženském myšlení. Již nejstarší náboženské představy mají antropomorfní souvislosti. Již v pravěkých kultech promítá člověk sám sebe do přírodních božstev. Božstva chápe jako dobrá nebo zlá a pomocí kultu se je snaží ovlivnit. Vůči božstvům, respektive bohu, je člověk málo významný a odvozuje od nich svůj původ.

text

Všechna náboženství jsou postavena na tvrzení, že člověk je božským výtvozem. Ve všech světových mytologiích splývá svět bohů a lidí dohromady. Vztah mikrosvěta a makrosvěta je výrazně zastoupen v orientálních náboženstvích. Například člověk, respektive jeho duše, je součástí duše světa, která může být nazvána Brahmou, nebo tao.

Například křesťanství počítá se svobodnou lidskou vůlí, která je důsledkem prvotního hříchu. Svobodná vůle člověka je chápána spíše jako překážka v lidském životě. Svobodná vůle bude nakonec překryta posledním soudem, apokalypsou, koncem dějin. Člověk se navrátí k bohu a rajskému světu.

Souhrnně řečeno, všechna náboženství podřizují člověka boží existenci. Zajímavým pojetím ve vztahu boha a člověka se stává panteismus, který lidskou a boží existenci ztotožňuje. Panteistické názory byly v křesťanství chápány jako nedogmatické a kacířské.

3.2 Antické, středověké a moderní pojetí osobnosti

3.2.1 Téma člověka v antické filozofii

Řeční materialisté se člověkem, jako samostatným problémem, nikdy nezabývali. Dá se říci, že lidská bytost, osobnost je chápána jako součást univerzálního řádu- logu, vlastně kosmu. Člověk je podřízen celkovému bytí, je součástí přírody a podléhá jejím zákonům.

Pozornost k člověku otevírá teprve **idealistická filozofie**.

- Například **Sofisté** chápou člověka jako míru sebe sama. **Sokrates** chápe člověka jako racionální bytost, která nese odpovědnost za své jednání.
- **U Platona** je člověk, respektive duše, určitou spojnicí mezi světem dokonalých idejí a nedokonalým světem hmotným.
- **Aristoteles** zasazuje člověka do společenských a politických souvislostí. *Zoon politikon* je tvorem společenským, což znamená, že jeho bytí spočívá v cílevědomém vytváření rodiny a státu.

K tématice lidské osobnosti se vyslovují i **další filozofické školy**:

- **Eleaté** chápou lidskou bytost jako součást jednoho univerzálního bytí, které je nedělitelné.
- **Kynická škola** vnáší do problematiky prvky asketizmu, kdy člověk se dobrovolně vzdává všech světských požitků.
- **Skeptická škola** zdůrazňuje možnost lidského pochybování, jako základní hodnotu rozumu člověka.
- **Stoická filozofie** vnímá člověka jako součást řádu a počítá s poznáním a splynutím lidské bytosti s tímto řádem.
- V učení **Epikurejců** je člověk především bytostí biologickou a směřuje ke slasti.

Celkově lze říci, že antická filozofie a civilizace podřizuje člověka zákonům kosmu, respek-

tive osudu. Lidská racionalita pak spočívá v poznání a pochopení *řádu- zákona*.

3.2.2 *Téma člověka ve středověké civilizaci a filozofii*

Středověké pojetí člověka v Evropě můžeme v podstatě ztotožnit s pojetím křesťanským. Člověk v judaisticko- křesťanském pojetí byl stvořen bohem. Jeho stvoření završuje stvoření světa. Člověk byl vybaven nesmrtelnou duší, která představuje božskou jiskru v lidském těle. Tělo samo je chápáno jako omezení člověka, vězení duše. Tělo je zdrojem chůlče, na rozdíl od duše, která člověka přesahuje. Lidské bytosti, tedy Adam a Eva, byly vystaveny hned na počátku pokušení, tedy vlastně rozhodování. Symbolické jablko, utržené ze stromu poznání, znamená sestup člověka z rajske, dokonalé existence. Člověk opouští boha, začíná používat rozum, ve smyslu dobra a zla. Začínají lidské dějiny.

Bůh však nabízí člověku možnost návratu a spásy. Je naplněna úloha mesiáše v osobě Ježíše Krista. Člověk skrze spasitele boha neustále hledá, nachází a také ztrácí. Lidská existence dojde naplnění v posledním soudu, ve skonání věků, ve druhém příchodu Krista na zem. Člověk se definitivně k bohu vrací, kruh se uzavírá.

V křesťanství se jako klíčové ukazuje pojetí Krista. V průběhu prvního a druhého století se dogmatizuje osoba spasitele, jako syna božího. Křesťanská dogmatika také pracuje s neposkvrněným početím. Kristus je chápán jako bůh i člověk v jedné osobě. Přesto se objevují během středověku i kacířské názory o Kristovi, jako člověku.

Celkově lze říci, že člověk je ve středověku redukován na nesmrtelnou duši. Vše tělesné, rozumové a smyslové je chápáno jako hříšné. Přesto významnou výjimku tvoří scholastické učení **Tomáše Akvinského**. Zde je významným způsobem zdůrazňováno použití rozumu, především při dokazování boží existence. I ve scholastice však zůstává podřízenost rozumu víře.

3.2.3 *Renesanční pojetí člověka*

Součástí renesance se stává humanismus „humanus- lidský“. V renesanci a humanismu je člověk chápán komplexněji, to znamená jako určitá jednota těla a duše. Výrazněji je projevují i tabuizovaná témata lidské sexuality.

Určitým prototypem renesančního člověka je osobnost **Leonarda da Vinci**. Tento umělec, vědec i technik odmítá veškerá dogmata a dosavadní vědecké authority. Svůj život i činnost staví na zkušenosti, na pozorování přírody a experimentu. Leonardo je někdy chápán jako skrytý ateista.

V **Machiavelliho pojetí** politiky je zdůrazňována úloha silné osobnosti. Renesance člověka celkově osvobozuje, je antropocentrická. Tento trend je většinou chápán jako pokrok. Existují však i názory, které význam renesance zpochybňují. Tvrdí, že člověk vlastně nahrazuje boha, čímž se otevírá možnost zneužití lidského rozumu. Přes určitou problematičnost renesance, lze konstatovat, že člověk se stává svobodnějším, více věří ve své síly a schopnosti.

3.2.4 *Člověk v novodobé filozofii*

Novověk znamená definitivní obrat směrem k člověku, člověk je chápán ve vztahu ke světu, k jiným lidem a k sobě samému. Je nastoupena cesta k utváření samostatné filozofické disciplíny, zkoumající člověka. V této kapitole se pokusíme o nástin vývoje filozofických názorů na lidskou osobnost.

Můžeme zmínit následující názory:

- V raném novověku se člověkem zabývá významný anglický filozof **Thomas Hobbes**.

Lidská osobnost je biologickým tvorem. Je egoistou se silným a vyvinutým pudem sebezáchovy.

- **Osvícenci** zdůrazňují racionalitu člověka, která ústí do společenské smlouvy. Osvícenci také otevírají tematiku lidských práv.

Lidská práva se fakticky rozdělují na:

- 1) práva přirozená, která jsou člověku dána jeho narozením a jsou nezcizitelná. Zde je zpravidla zařazováno: právo na život, lidská rovnost, právo na štěstí a lidská důstojnost. Osvícenci vycházejí z univerzality lidských práv.
 - 2) Další skupinu práv tvoří práva domluvená, kde řadíme práva politická, hospodářská a osobní. Tato práva lze zahrnout do ústav a zákonů jednotlivých států.
- **V Descartesově a Kantově filozofii** je člověk chápán jako racionální bytost. Descartes hovoří o vrozených rozumových ideách, které jsou člověku dány a pomocí nich chápe svět. Kant klade poznání člověka jisté hranice. Člověk pomocí smyslu a rozumu poznává pouze oblast jevů, zatímco podstata skutečnosti je mu ukryta. Tento názor označujeme jako *agnosticismus*.
 - **Hegelova filozofie** hodnotí především mimořádnou osobnost. Skrze ni dochází k naplňování absolutního ducha v dějinách.
 - **Marxistická filozofie** chápe lidskou osobnost jako determinovanou - podmíněnou. Osobnost je determinována biologicky, vývojově a společensky. Společenská podmíněnost je především determinací tříd. Třídně jsou determinovány i mimořádné osobnosti. Vždy reprezentují zájmy antagonistických tříd, například vládnoucích, otrokářů, feudálů, buržoazie, nebo tříd ovládaných- otroků, poddaných, proletariátu. Lidská osobnost se osvobodí a rozvine až po odstranění soukromého vlastnictví, až v komunismu. Podle marxismu je třídě determinována i politika, věda, morálka, umění, právo i filozofie.
 - **Americký pragmatismus** – jiný přístup k osobnosti nacházíme v některých filozofických směrech 19. a 20. století. Příkladem je americký pragmatismus, kde silný a úspěšný jedinec je chápán, jako tvůrce skutečnosti. Zdůrazněním individuality se pragmatismus stává vyjádřením americké mentality a způsobu života. Z pozic iracionalismu a voluntarismu na člověka nahlíží Friedrich Nietzsche. Kategorii nadčlověka, který vzniká zabitím boha, vytváří představu silného jedince, který neuznává žádné tradiční normy. Zákony, pravidla, řád světa vytváří samotný nadčlověk. Tyto myšlenky, které Nietzsche chápe jako intelektuální kategorie, jsou používány v moderní literatuře 20. století.
 - **Existencialismus** – jako předchůdce a inspirátor tohoto směru je uváděn dánský filozof S.K.Kierkegaard. Tento pesimista otevírá v novodobé filozofii téma odcizení člověka. Zjednodušeně lze říci, že odcizení znamená ztrátu lidské identity v moderní společnosti. Tato ztráta je především důsledkem průmyslové společnosti, ale také formální morálky, politiky a dalších institucí. Člověk se stává anonymním tvorem, součástí systému. Kierkegaard vidí řešení ve víře, která znamená individuální prožití boha. Problematiku odcizení také řeší Karel Marx. Ten vidí řešení v sociální revoluci, odstranění soukromého vlastnictví a vytvoření beztřídní komunistické společnosti. Existencialisté vycházejí ve své filozofii z kategorie bytí, konkrétně z bytí člověka. Lidské bytí se především projevuje v mezních situacích. Například J.P.Sartre vychází z toho, že člověk je odpovědný za své vlastní bytí, jakož i za bytí ostatních.

Člověk je ve svém životě vystaven permanentní volbě, rozhodování. Zodpovědnost volby je doprovázena úzkostí. Volba je sice svobodným rozhodnutím, ale je ovlivněna situací, do níž jsme se narodili a kterou si nemůžeme vybrat. Naše situace je vlastně absurdní. Motivy a myšlenky existencialismu pak nacházíme v literatuře 19. a 20. století. Je možné jmenovat Dostojevského, Kafku, Camuse, absurdní drama i dílo Václava Havla

- **Darwinovo pojetí** – změnu v pojetí člověka přináší objevy v přírodních vědách v 19. a 20. století. Významnou úlohu sehrává Darwinova teorie o vývoji druhů. Teorie přirozeného výběru a vzniku člověka, který je odvozen z živočišné říše, ovlivnila naprostou většinu moderních vědců. K tomuto pojetí se hlásí i marxistická teorie. Popsat vývoj člověka je však neobyčejně obtížné. Nedostatky v historické vědě pak vedou i v současnosti k návratům k náboženskému pojetí. Vedle materialistického pojetí člověka se objevuje kreacionistická teorie, která předpokládá akt stvoření veškeré skutečnosti, včetně člověka, bohem. Většina vědeckého světa kreacionismus odmítá. Závěrem lze říci, že věda a filozofie v novověku chápe lidskou osobnost jako jedinečnou a neopakovatelnou.

Filozofická antropologie

Speciální filozofickou disciplínou, která zkoumá člověka jako takového, čili člověka v jeho celku, včetně vztahů a souvislostí, je filozofická antropologie. Jako speciální filozofická disciplína se objevuje až v moderní filozofii. Jejím primárním cílem je odhalení celkového smyslu lidského bytí. Člověk je nejvíce komplikovanou a nejvíce problematickou bytostí tohoto světa.

Hlavním problémem zkoumání člověka je to, že výpověď v něm, je především výpovědí o sobě samém. Filozofické zkoumání člověka nemůže být nikdy ukončeno. Filozofická antropologie je pouze cestou a hledáním. V tomto smyslu lze vyložit i známý nápis nad delfskou věštírnu „poznej sám sebe“.

Slovo člověk má různá etymologická východiska. Například v hebrejštině adamka – znamená zemi, v latině humus má stejný význam. V řečtině je používáno slovo antropos, znamenající mužskou tvář, ale také hledící vzhůru. Tento etymologický rozbor ukazuje na to, že na člověka lze nazírat ze dvou stránek. Jednak jako bytost tělesnou, ale také jako bytost, která se zemi vymyká, přesahuje ji.

Problematika člověka se tedy otáčí kolem dvou pólů. Jeden z nich tvoří animalitu člověka, jeho živočišnost. To znamená, že člověk patří k materiální přírodě, je tělesem a živým organismem, je živočišným druhem homo sapiens, který se přirozeně vyvinul. Druhým pólem je transcendentálnost, což znamená překročení živočišnosti v duchovnost člověka. Dále se setkáváme se subjektivitou, což znamená vlastní já. Člověk si uvědomuje sám sebe, tedy vlastní existenci. O své existenci přemýšlí a cílevědomě mění věci kolem sebe, a tím mění i vlastní bytí. Symbolicky řečeno je člověk občanem dvou světů. Protikladnost tělesného a transcendentního vytváří problém lidské existence.

Významným problémem ve filozofické antropologii je tzv. **světskost**.

Lidské bytí je vždy bytím ve světě, člověk na rozdíl od zvířete si uvědomuje svou odlišnost od materiálního světa a vyděluje se z něho. Navíc si člověk uvědomuje, že svět existuje jako celek a od tohoto celku se odděluje. Každý člověk si utváří vlastní obraz světa, bytí člověka je také bytím v činnosti. Světskost člověka se prvotně realizuje v každodenním obstarávání věcí a ve starosti o lidi, kteří s člověkem žijí. To znamená, že činnost je vždy ve znamení určité hodnoty. Za nejjednodušší činnost je považována výrobní a technická činnost, jejímž cílem je utváření materiálních podmínek k životu. Tato činnost vychází ze starosti člověka o své vlastní bytí, ale pouze do té doby, pokud nám materiální věci slouží. V moderní průmyslové spo-

lečnosti však hrozí, že člověk bude sloužit materiálním věcem. Filozofická antropologie spolu s jinými vědami ukazuje rizika konzumního způsobu života.

Nezbytnou součástí filozofické antropologie je pojem **dějinnost**, což představuje termín, který označuje vazbu lidské existence na vývoj lidské společnosti, tedy na dějiny. Člověk je bytostí, která ve svém bytí sjednocuje minulost, přítomnost i budoucnost. Člověk se ve svém jednání projektuje do budoucnosti, je ve své podstatě dějinnou bytostí.

KONTROLNÍ OTÁZKA 3

1. Jak nazírá křesťanství na člověka, popište jeho pohled.
2. Porovnejte existencialismus a Darwinovou filozofii, v čem vidíte společný pohled v nazírání na člověka?
3. Co rozumíte pod pojmem světskost? Jaké má charakteristiky?

SHRNUTÍ KAPITOLY VYBRANÉ OTÁZKY FILOZOFICKÉ ANTROPOLOGIE

V této kapitole jsme se zaměřili na přehled vybraných otázek filozofické antropologie, přiblížili jsme pojetí člověka v materialistické a idealistické filozofii. Nastínili jsme taktéž pojetí osobnosti v antické, středověké a moderní společnosti..

Shrnutí kapitoly

KORESPONDENČNÍ ÚKOL 2

Zpracujte úvahu k tématu „Postavení člověka v novodobé filozofii“.

4 ZÁKLADNÍ PROBLÉMY NÁBOŽENSKÉHO MYŠLENÍ

RYCHLÝ NÁHLED DO PROBLEMATIKY KAPITOLY ZÁKLADNÍ PROBLÉMY NÁBOŽENSKÉHO MYŠLENÍ

V uvedené kapitole se zaměříme na základní problémy náboženského myšlení, přiblížíme základní pojmy náboženství a hlavní směry světového náboženství. Poukážeme také na existenci registrovaných církví v ČR i existenci sektářství a jeho vliv na myšlení jedinců.

**Rychlý
náhled**

CÍLE KAPITOLY: ZÁKLADNÍ PROBLÉMY NÁBOŽENSKÉHO MYŠLENÍ

Po úspěšném a aktivním absolvování této KAPITOLY

Budete umět:

- Orientovat se v základních směrech světového náboženství
- Rozlišit pojetí boha ve filozofickém myšlení
- Roztřídit četnost sekt a jejich filozofické pojetí

**Budete
umět**

Získáte:

- Hlubší vhled do problematiky náboženského myšlení
- Informace o existenci sekt a jejich vlivu na psychiku člověka
- Přehled o registrovaných církvích v ČR

Získáte

Budete schopni:

- Aplikovat teoretické poznatky ve vlastním filozofickém pojetí života
- Rozlišit druhy sekt, jejich znaky a vliv na člověka
- Utvořit si obraz světových náboženství ve filozofickém myšlení

**Budete
schopni**

ČAS POTŘEBNÝ KE STUDIU

Celkový doporučený čas k prostudování KAPITOLY je 30 minut.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY ZÁKLADNÍ PROBLÉMY NÁBOŽENSKÉHO MYŠLENÍ

Náboženství, teismus, deismus, panteismus, křesťanství, judaismus, islám, buddhismus, hinduismus, konfucianismus, taoismus, registrované církve, sekta.

**Klíčová
slova**

4.1 Základní pojmy náboženství

V této kapitole se pokusíme zhodnotit otázky, které se týkají vzniku a trvání náboženského myšlení. Seznámíme se se základními pojmy, stručně projdeme hlavní světová náboženství a zamyslíme se nad významem náboženství v současnosti.

text

Vývoj lidského myšlení je nepředstavitelný bez náboženství, které jako první odpovídá na otázky o podstatě světa, o existenci člověka a smyslu života.

První náboženské představy vznikají v pravěku, v období mladší doby kamenné. Náboženství od samého počátku vykazuje silné antropomorfní rysy. Již pravěký člověk promítá lidské vlastnosti do božstev, a to ve smyslu dobra a zla. Božstva pak vidí v přírodních silách, nebo ve zvířatech. Objevují se animistické představy, kdy všechny věci jsou chápány jako živé. V totemismu pak dochází k zobrazení božstva.

Od nepaměti jsou náboženské představy doprovázeny kultem. Rituální tanec, oběť, nebo modlitba, znamenají komunikaci s božstvem, ve které se člověk snaží božstvo naklonit. Kult je vykonáván určitými osobami, jako je náčelník, šaman, později kněz. Tím je položen základ náboženských institucí, později církví.

V dějinách náboženského myšlení vznikly a vyvinuly se polyteistické, nebo monoteistické představy:

- 1) V polyteismu nacházíme výrazné antropomorfní rysy. Jako příklad slouží řecká mytologie, kde svět bohů a lidí splývá.
- 2) Významným monoteismem se stává judaistické náboženství, kde se zásadně mění pojetí boha. Bůh se stává spíše duchovním principem. Je nezobrazitelný, má spíše charakter podstaty, řádu, zákona. Na toto pojetí pak navazuje křesťanství a islám.

V různých náboženstvích i ve filozofii se můžeme setkat se třemi základními pojetími boha. Jedná se o:

1. teismus- kdy bůh je chápán jako stvořitel, představuje bytost a do dění světa zasahuje
2. deismus- představuje další variantu, kdy je bůh chápán jako hybatel, který do dění světa nezasahuje a svět existuje v rámci přírodních zákonů.
3. panteismus- znamená ztotožnění boha se světem.

4.2 Hlavní světová náboženství

V této části se zaměříme na hlavní pojmy a souvislosti, které jsou spojeny s křesťanstvím, islámem, hinduismem a buddhismem.

4.2.1 Křesťanství

Křesťanství vzniká na počátku 1. století našeho letopočtu v Palestině, která je součástí Římského impéria. Navazuje na judaismus a během několika staletí se stává světovým náboženstvím.

Je monoteistickou vírou, kdy úlohu spasitele sehrává osobnost **KRISTA**, který je historicky doloženou osobností.

Základní křesťanskou literaturou je Bible, která zahrnuje:

- **Starý zákon**- převzatý z judaismu a
- **Nový zákon**- obsahuje Evangelia, skutky apoštolů a Apokalypsu.

Křesťanství má určitý sociální obsah, který spočívá v odmítání násilí, v rovnosti před bohem, v upřednostňování chudoby před bohatstvím, v odmítání světské moci. Tuto hierarchii hodnot pak využívají různá kacířská hnutí a reformace. Křesťanství vytváří novou etiku, která vychází z *desatera* a zdůrazňuje prvky nenásilí, lásky k bližnímu a charity. Znamená určitou etickou revoluci.

Křesťanství prošlo určitým organizačním vývojem. Na počátku stojí **křesťanské obce**, vedená *staršími*. Od 1. století se utváří systém **diecézí- biskupství**. Od samého začátku je prioritou přisuzována **římskému biskupu- papeži**. Až do současnosti je papež volen sborem kardinálů- **konkláve**.

Soudobé křesťanství je reprezentováno:

- především Římskokatolickou církví,
- dále Pravoslavnou a
- církvemi evangelickými.

Toto náboženství je v současnosti vyznáváno více než miliardou věřících všech kontinentů.

4.2.2 Islám

Do skupiny monoteistických náboženství patří i islám. Vzniká na Arabském poloostrově na počátku 7. století. Jeho tvůrcem se stal **MOHAMED**.

Podle tradice je islám zjevenou vírou, kdy obsah **Koránu** byl dán Mohamedovi samotným **ALÁHEM**.

Islám se stal základem sjednocování kočovných arabských kmenů a později i základem *kali-fátu*. Kalif je chápán jako nejvyšší autorita duchovní i světská. Během několika století se islám rozšířil do severní a střední Afriky, na Blízký východ, do střední Asie, až do Pákistánu a Indie. Islám proniká i do Evropy, např. v podobě maurské civilizace ve Španělsku, nebo v turecké expanzi na Balkáně.

V současnosti je islám vyznáván asi 1 miliardou lidí.

Základní pojmy islámu se během staletí nemění. ALAH je chápán jako jediný a nedělitelný bůh, MOHAMED je jeho prorokem, Korán- rozdělený na kapitoly- súry, je základní náboženskou literaturou.

Z islámu vychází šaria- islámské právo, které je i dnes zákoníkem v některých muslimských státech. Určitým problémem je správné chápání džihádu, který je pojímán pouze jako svatá válka. Džihád má však i další podoby, jako je šíření víry srdce a perem.

Základní povinnosti muslima se rovněž nemění a zahrnují:

- modlitbu
- pouť do Mekky
- dodržování ramadánu
- odvádění náboženské daně

Současný islám má dvě základní podoby:

- 1) **sekulární**- dochází k oddělení politiky a společnosti od náboženství
- 2) **fundamentalistickou**- stále pracuje s vizí současného kalifátu. Část fundamentalistických hnutí se spojuje s politickým terorismem. Mezi nejznámější organizace patří:
 - Al Kajda
 - palestinský Hamas
 - afgánský Taliban

Extrémní fundamentalismus vyhláší boj západnímu liberálnímu životnímu stylu. Hlavním nepřítelem islámu jsou USA. Fundamentalismus se nikdy nesmířil s existencí Izraele. Militantní islámský fundamentalismus dnes patří mezi hlavní bezpečnostní rizika na světě.

4.2.3 Indická náboženství a filozofie

V Indii je filozofie již od starověku součástí náboženství. Indická filozofie odmítá evropskou racionalitu. Hlavní indická náboženství jsou spojena s příchodem Arijů v 10. století před.n.l.

✚ Utváří se **Brahmanismus**, také nazýván **hinduismem**, který je zachycen v eposech *Ramajana a Mahabharata*.

BRAHMA- je chápán jako prvotní božstvo ale má i význam filozofický, tzn. podstata, zákon duše světa. Višnu a Šiva pak symbolizují protiklady dobra a zla.

ATMAN- je označení pro lidskou duši, která je součástí Brahmy a prochází reinkarnací.

Obyvatelstvo se rozděluje na **kasty**. Jako nečistí jsou označováni ti, kteří do žádné kasty nepatří a jsou jim přidělovány ty nejhorší práce. Proti kastovnímu systému nevystoupili Angličané, ani Gándí. I v demokratické Indii stále funguje.

Hinduismus v současnosti vyznává až jedna miliarda lidí v Indii, Bangladéši a na Srí Lance.

✚ **Buddhismus** vzniká v 5. století př. Kristem v severní Indii. BUDDHA- tzn. "probuzený", původním jménem SIDDHARTHA GAUTAMA byl indickým princem. Po poznání utrpení prošel asketickým obdobím. Pak dochází k jeho osvícení a stal se Budhou.

Ve čtyřech vznešených pravdách chápe:

1. život jako utrpení
2. utrpení má příčinu v žádostech
3. odstraněním těchto žádostí, vede k odstranění utrpení
4. cestou k tomuto osvobození je ušlechtilá osmidílná stezka: pravá víra, pravé myšlení, pravé mluvení, pravé jednání, pravý život, pravé snažení, pravá bdělost, pravé soustředění.

Vrcholným stavem lidské duše je **nirvána**, doslova přeloženo to znamená- *stav plamene, který vyhasl*, kdy se člověk vyprostí z řetězu znovuzrození dochází k přerušení reinkarnace a rozplynutí duše ve vesmíru.

Je zajímavé, že buddhismus neuznává kastovní systém. Obě indická náboženství staví na absolutní účtě k životu a odmítají násilí.

Buddhismus se rozšířil do řady asijských států, jako je Čína, Mongolsko, Bháma, Thajsko, Kambodža, Vietnam a Japonsko. S velkými problémy se potýkají buddhisté v Tibetu, který je součástí Číny. Komunistický režim likvidoval naprostou většinu lamaistických klášterů, ze země vyhnal DALAJLÁMU, který žije v indickém exilu. Do Tibetu přichází statisíce etnických Číňanů. Porušování lidských práv v Tibetu se stává neuralgickým bodem světové politiky. Ekonomická spolupráce s Čínou odsouvá tento problém do pozadí. Současný Dalajláma je významnou osobností, je nositelem Nobelovy ceny míru a osobním přítelem Václava Havla.

V současném světě je přibližně 400 milionů buddhistů. Buddhismus je někdy považován za součást hinduismu.

4.2.4 Čínská náboženství

V závěru kapitoly bychom provedli stručný přehled čínských náboženství a filozofických směrů. Z hlediska politické filozofie a etatického pojetí státu se stává důležitým:

✚ **konfucianismus**- Od středověku se stává oficiální státní filozofií Číny, ke které se hlásí i komunistický režim. Zakladatelem je **KONFUCIUS**, čínský nejvlivnější myslitel a pravděpodobně nejvlivnější ze všech filozofů, kteří kdy žili. Vedle vypracování vlastní filozofie, kterou však sám nikdy nevydával za vlastní výtvor, nýbrž ji označoval za pouhé sdělení toho, čemu se naučil od bájných císařů nejstarší doby, je Konfuciovou velkou zásluhou, že shromáždil nejstarší podání čínské kultury a zachoval je potomstvu.

Z pěti takto vzniklých ting- neboli kanonických knih pochází první čtyři se značnou jistotou od Konfucia samého a z páté jsou pravděpodobně jeho dílem alespoň některé části, jedná se o tyto knihy:

1. **I-ťing- Kniha proměn**- patrně nejstarší zachovalý dokument filozofického myšlení vůbec. Jádrem této knihy je 8 tzv. trigramů, tj. znaků složených ze tří plných nebo přerušovaných čar. Každý trigram znázorňuje určitou přírodní sílu a zároveň symbolizuje nějaký element lidského života. Ty plné linie pak symbolizují světlý prvek- světlo, pohyb, život (jang), přerušované linie představují prvek temný-klid hmotu (jin). Někteří Číňané tuto knihu používají i výkladu budoucnosti.
2. **Š-ťing- Kniha písní**- obsahuje na sto zpěvů, které vznikly dávno před Konfuciovou dobou a které Konfucius vybral z mnohem početnějšího souboru. Vedle lidových písní o přírodě zde najdeme i obětní zpěvy a politicky zaměřené písně
3. **Šu- ťing- Kniha listin** - je obsáhlým souborem dokumentů, nejčastěji jsou zde obsaženy zákony, výnosy nejrůznějších vládců s přírodními výklady a spojovacími texty.
4. **Jaro a Podzim**- Kronika rodného státu mezi lety 722- 480 př.n.l.
5. **Li- ťing- Zápisy o ritech** - je nejrozsáhlejší, velká část vznikla až v době po Konfuciovi, pojednává o mravech, etice a předpisech chování atd.

Význačným rysem Konfuciovy filozofie je příklon k člověku a praktickému životu. Na prvním místě u něho bezpodmínečně stojí blaho lidu. Proto je celá jeho nauka v podstatě sbírkou zásad chování a mravních příkazů. Postavením ani hmotnými statky nepohrdá, ale vždy je jich ochoten se vzdát v zájmu svých mravních principů. Dobro oplácí dobrem, špatností čelí spravedlností. Tím, že formuje svůj vlastní charakter, napomáhá jej formovat i druhým. Vnější a vnitřní stránka člověka musí být podle něj v rovnováze:

"U koho obsah převažuje nad formou, ten je neotesaný, u koho převažuje forma nad obsahem, ten je písař. Urozený je ten, u koho jsou forma a obsah v rovnováze."

Konfucius

✚ **taoismus**- se zaměřuje na přírodní a morální filozofii. Za zakladatele je považován čínský myslitel **LAO-Č**. Základem taoismu je učení o tao.

tao je :

- neuchopitelný prazáklad světa
- cesta, ale také rozum
- nepochopitelné a nepojmenovatelné
- stálé a věčné
- zákon všech zákonů

Tao sice nemůžeme poznat, ale můžeme si je uvědomit tím, že s pokorou a oddaností procítíme jeho vládu v zákonech přírody. Poznáním tohoto řádu se člověk stává lepším, pokud tao pozná většina lidí, ze světa zmizí války a nenávisť.

Lao-Č tedy nehlasá odvrát od světa a askezi. Usiluje vlastně o takový pravý střed. Člověk má žít a působit ve světě, avšak tak, aby zároveň vnitřně "nebyl z tohoto světa". Pozoruje a miluje lidi i věci, ale nesmí jim propadat, neboť vždy musí mít na paměti:

"Říší svatosti je tvé nitro a nikoli to, co těší zrak!"

Jeho středová teorie života ovlivnila ni jeho názory na stát a společnost. Působit nejednáním je totiž příkazem nejen pro mudrce, ale také pro vládcu! Vládce má panovat bez přemíry slov, bez zbytečných zákonů, příkazů a zákazů.

"Neboť čím je na světě více zákonů a zákazů, tím bídňější je lid. Čím více je mezi lidmi nabroušených zbraní, tím větší panuje ve státě rozvrat."

Lao-Ć

✚ **mohismus**- proslul svou tolerantností a chápe jako základ života a světa univerzální lásku. Jeho tvůrcem byl filozof **MUO TI (Mo-Ć)**, podle něhož byl také tento směr pojmenován.

Motto tohoto hnutí je : *"napomáhat obecnému blahu a bojovat proti zlu."* Je to čistě praktická filozofie prospěšnosti. Každou teorii a každé praktické opatření je třeba měřit podle toho, zda brání či napomáhá blahobytu a růstu obyvatel.

Negativně působí především válka, která plení majetek, rozbíjí rodiny a snižuje počet obyvatel. Muo-Ć tím formuluje svůj proslulý princip všeobecné lásky k lidem. Žádá, aby:

"každý zacházel s cizími zeměmi jako se svou vlastní, s cizími rodinami jako se svou rodinou a s druhými jako se sám se sebou. "

Kdyby byl tento příkaz všeobecně dodržován, přineslo by to mír a všeobecný blahobyt.

4.3 Náboženská struktura v ČR

4.3.1 Správa církví v ČR

Každý občan České republiky má zaručenou svobodu vyznání a má právo projevovat své náboženské vyznání. Pramenem správy církví je úplné znění zákona č. 3/2002Sb., o svobodě náboženského vyznání a postavení církví a náboženských společností. Postavení církví také řeší smlouva podepsaná mezi Českou republikou a Vatikánem, která je podepsána a očekává se její ratifikace.

Církev a náboženská společnost v ČR:

- je dobrovolné sdružení osob stejné náboženské víry
- má postavení právnické osoby
- spravuje své záležitosti ustanovenými orgány
- má provedenou registraci pod Ministerstvem kultury (v ČR je 26 registrovaných církví)
- je finančně dotována státem (stát poskytuje částku na platy zaměstnanců)
- působí v náboženské činnosti, charitativní službě, zdravotní službě, školské a vzdělávací, ve službě kulturní i umělecké
- spravuje majetek, který je ve vlastnictví celé církve, nebo náboženské společnosti

Mezi hlavní registrované církve v ČR patří:

- Církev římsko-katolická
- Církev československá husitská
- Českobratrská církev evangelická
- Církev řecko-katolická
- Federace židovských obcí v České republice

- Náboženská společnost Svědkové Jehovovi
- Pravoslavná církev v českých zemích

Církev a náboženská společnost

České právo užívá tohoto složeného výrazu. Prakticky dále nerozlišuje církve a náboženské společnosti. Výraz "náboženská společnost" je obecný. Je to seskupení lidí vyznávajících stejné náboženství.

Křesťanské náboženské společnosti pro sebe užívají názvu církve, který je vžit, a proto ho zákon uvádí. Právo státu ale nechce rozhodovat, co je a co není církví. Označení církev samy pro sebe výjimečně užívají některé náboženské společnosti, které se samy nehlasí ke křesťanství, u nás např. (neregistrovaná) *Církev sjednocení*, a dále některé atypické společnosti, které přijímají z tradičního křesťanství pouze některé prvky, např. *mormoni*, tedy *Církev Ježíše Krista Svatých Posledních dnů*. Oproti tomu zase *Svědkové Jehovovi* se hlásí podle svého pojetí ke křesťanství, nepokládají se však za církev nebo za jednu z církví.

4.3.2 Sektářství a jeho nebezpečí

Velká světová náboženství jsou od počátku doprovázená sektami. Jako ilustraci lze uvést např. ariány, kathary, valdenské nebo chiliasty, kteří souvisí s křesťanstvím. Velký rozvoj sektářství sledujeme od druhé poloviny 19. století. K tomuto trendu výrazně přispěla průmyslová civilizace, měšťanská společnost se svými sociálními a politickými problémy. Člověk se ztrácí v existenčních problémech, jeho bytí ztrácí identitu a stává se anonymním. Předmětem působení sektářů se stávají často mladí lidé, na druhé straně senioři a problémoví jedinci.

Velké církve se formalizují a většinou nenabízejí intenzivní náboženský prožitek. Centrem světového sektářství se stávají USA.

Sekty lze zhruba rozdělit na organizace, které:

- vycházejí z judaismu, nebo křesťanství (Jehovisté, Mormoni, Moonisté)
- dále na orientálně laděná učení (Hare Kršna)
- a na sebezdokonalovací organizace (Scientologové)

Jako hlavní znaky sektářství lze uvést:

- uzavřenost
- pocit výjimečnosti
- vize o konci světa
- autokratičnost spolu s vůdcovským principem

Ve světě a v ČR působí některá netradiční náboženství a náboženská hnutí:

- **Svědci Jehovovi**- založeno v roce 1870, prvním prezidentem byl **Charles Taze RUSSEL**, ústředí je v New Yorku
- **Hare Kršna**- celosvětová mezinárodní společnost pro vědomí Kršny, zakladatel **Šri-la PRABHUPÁDA** v roce 1956
- **Jóga**- Sahadža Jóga, celosvětové učení o schopnostech vědomí k dosažení univerzální harmonie, založeno lékařkou **Šri MATADŽÍ** v roce 1970
- **Hnutí Grálu**- mezinárodní společenství založil Oskar Ernst **BERNHARDT** v roce 1923, který je autorem díla *Ve světle Pravdy*
- **Společenství svatého Ducha- Moonisté**, společenství pro sjednocení světového

křesťanství, založil **Sun Myung MOON** v roce 1954

- **Církev Ježíše Krista svatého- Mormoni**- založil v roce 1830 **Joseph SMITH**, vynávající zástupný křest, shromažďují údaje z úmrtních matričních knih a soustředují je ve městě Salt Lake City
- **Církev Scientologická**- založil v roce 1954 **Ron HUBBARD**, spisovatel sci-fi románů, je hnutím o vědění
- **Novodobý Satanismus**- založil v roce 1966 **Anton Szandor LA VEY**

V rámci sektářství dochází k tzv. vymývání mozků. Sektářství si dělá nárok na celého člověka, včetně jeho postavení a majetku.

V průběhu 20. století výrazně ubylo náboženského vědomí ve světě. Ve všech oblastech společenského života se prosazuje sekularizace- zesvětštění. Přesto většina lidí stále věří v určité transcendentno, tedy v něco, co člověka přesahuje. Úbytek náboženských hodnot znamená i omezení morálního jednání. Náboženská etika není, ani zřejmě nebude plně nahrazena náboženským humanismem.

KONTROLNÍ OTÁZKA 4

1. Nakolik je náboženské pojetí světa a morálky slučitelné s moderní společností?
2. Co patří mezi základní znaky sekt?
3. Která netradiční náboženství a náboženská hnutí znáte?

SHRnutí KAPITOLY ZÁKLADNÍ PROBLÉMY NÁBOŽENSKÉHO MYŠLENÍ

V této kapitole jsme se zaměřili na přehled hlavních směrů světových náboženství, stručně jsme charakterizovali jejich filozofii i pravidla. Přiblížili jsme také strukturu náboženství v ČR i existenci hlavních registrovaných církví v ČR. V závěru kapitoly byly nastíněny hlavní druhy a pojetí sekt a jejich vliv na myšlení jedinců.

Shrnutí kapitoly

5 FILOZOFIE A ETIKA

RYCHLÝ NÁHLED DO PROBLEMATIKY KAPITOLY FILOZOFIE A ETIKA

V uvedené kapitole získáte porozumění místu a postavení etiky ve filozofickém myšlení, zaměříme se hlavně na přehled základních etických škol v minulosti i současnosti vývoje společnosti. Poukážeme na základní pojmy etiky, její rozdělení a vztah k jiným vědám. V závěru kapitoly rozebereme základní etické pojmy, které se váží ke kategorizaci pojmů etika.

**Rychlý
náhled**

CÍLE KAPITOLY: FILOZOFIE A ETIKA

Po úspěšném a aktivním absolvování této KAPITOLY

Budete umět:

- Definovat základní pojmy etiky
- Rozčlenit druhy etiky a porozumíte jejich předmětům
- Budete umět se orientovat v přehledu základních etických škol v minulosti

**Budete
umět**

Získáte:

- Znalosti o základních pojmech etiky
- Porozumíte odborné terminologii
- Přehled o etických hodnotách v sociální práci

Získáte

Budete schopni:

- Definovat etiku jako základní disciplínu s vlastním předmětem zkoumání
- Popsat místo etiky ve filozofickém systému
- Přiblížit názory středověkých filozofů a aplikovat jejich názory na současnou dobu

**Budete
schopni**

ČAS POTŘEBNÝ KE STUDIU

Celkový doporučený čas k prostudování KAPITOLY je 40 minut.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY FILOZOFIE A ETIKA

Etika, filozofie, Sofisté, Platon, Epikurejci, Kant, Nietzsche, svoboda, etika – empirická, normativní, právo – povinnost, dobro – zlo, spravedlnost – ctnost, vina – trest, svědomí.

Klíčová slova

5.1 Místo etiky ve filozofickém myšlení

Etika je filozofickou disciplínou, jejímž předmětem zkoumání jsou správná pravidla (normy) lidského jednání, má své důležité místo ve filozofickém myšlení.

text

Vychází z následujících faktů:

- Lidská praxe není dostatečně určena druhově specifickou biologickou organizací (organismus, pudový systém, vybavení instinkty). Člověk se na rozdíl od zvířete nejen určitým způsobem chová, ale dokáže jednat, rozhodovat se k určité činnosti svobodně na základě rozumové úvahy.
- Chování člověka vychází ze svobodného myšlení, rozhodování, jeho jednání je odpovědné, může své jednání dle situace ospravedlnit.
- V jednání a konání se stanovila pravidla, které poskytují jedinci základní rámec jeho chování, ovlivňují jeho filozofický vývoj. Pravidla (normy) tvoří základní étos společnosti
- Každé stanovení norem jednání předpokládá určitá kritéria. Kritéria vyplývají zčásti z věcné (obdobné) kompetence v konkrétním okruhu jednání. Základní kritéria závisí na jistotách a týkají se celkového životního stylu jednání osob (pojem dobra, zla apod.).

5.2 Místo etiky ve filozofickém myšlení

Etika je odvětvím filozofie a jako takovou jí ovlivňují obecné otázky o životě a jeho smyslu, které si filozofové kladou. Na jejím utváření se podílí také sociální, politická a náboženská kultura, ve které se vyvinula.

Ve svém původu má blízký vztah k **filozofii**, která má kořeny v dávné historii lidstva, etika se zabývá studiem lidského chování, její pohledy korespondují s filozofickými pohledy na vývoj společnosti.

Etika má ve svém vývoji vztah ke společenským disciplínám – **sociologii, psychologii, antropologii, dále k politice, kultuře a právu**

5.3 Přehled základních etických škol v minulosti

Etika ve starověku

První řeční materialisté se k etice speciálně nevyjadřovali. Přesto předpokládáme, že za dobro

považovali vše, co vede k udržování a prosperitě obce – polis.

Sofisté – vnášejí do filozofie a etiky prvek relativismu. Dobro a zlo nechápou jako věčné a nadčasové hodnoty. Rozvíjejí spory to, zda zákony jsou věčné a přirozené nebo jsou člověkem změnitelné. Dobro a zlo jsou relativní pojmy (dobro pro jednoho člověka může být dobrem, pro druhého zlem).

Etice se soustavněji věnoval **Sokrates**. Pojmy dobra a zla spojuje s lidským poznáním. Dobro je výsledkem úplného a správného poznání, zlo je poznáním neúplným. Sokrates vnáší do etického myšlení racionalismus a etický intelektualismus. Pokud člověk pozná dobro, stává se dobrým jinak by jednal proti sobě samému.

Platonova etika je spojena s jeho společensko-politickými názory. Nositelem dobra jsou vládcí, respektive vládce – filozof. Spravedlnost vykládá jako povinnost, která vyplývá z místa člověka ve společenské struktuře. Moudrá vláda může například rozhodnout o usmíření slabých jedinců a tím ovlivnit kvalitu populace (toto je vykládáno jako počátek eugeniky).

Aristotelova etika je obsažena v díle Etika Nikomachova. Jedná se o samostatnou disciplínu. Nejvyšším cílem v lidském životě není úsilí o absolutní dobro, což není možné, ale blážený život. Dobro znamená život se svou přirozeností. Přirozenost znamená schopnost myslet. Morálka svobodného člověka znamená možnost volby, svobodu rozhodování. Rozhodování nemusí být nutně ovlivněno politickým systémem. I v diktatuře, tyranii je možné se svobodně rozhodnout.

Se zajímavou etickou teorií přicházejí **Epikurejci**. Erikurovo učení hledá cestu k individuální duševní slasti – hedoné. Člověk se stahuje do soukromí a oddává se filozofickému uvažování. Tím se člověk zbavuje strachu ze smrti, bolesti i strachu z bohů.

Vyvrcholením antické etiky se stal **stoicismus**. Mezi významné představitelé řadíme například Cicera, Seneku, patří zde také Marcus Aurelius. Stoické učení vychází z logu – řádu světa. Člověk je jeho součástí. Místo každého jedince ve společnosti je dáno, a proto není dobré se pokoušet ho měnit. Stoikové počítali s osudovostí (fatum – fatalismus). Moudrý člověk se snaží o poznání řádu, mravně se zdokonaluje a dochází ke stoickému klidu. Pokud člověk není schopen žít v souladu s řádem je možná i sebevražda. Stoikové hlásali nenásilí, toleranci, a proto byli někdy srovnáváni s křesťany.

Vedle ontologie, gnozeologie, logiky a politiky se stala etika důležitou součástí antické filozofie. Základem etiky se stává lidský rozum a hodnoty spojené s obcí a náboženstvím. Cílem etiky je vytvoření silného občana, který disponuje občanskými ctnostmi. Etická výchova vede k moudrosti, statečnosti a usmíření. V antické etice se prakticky nesetkáme s lidským citem a soucitem. Je ve své podstatě racionální a intelektuální.

Středověká – křesťanská etika

Křesťanství, které vychází z judaismu, přebírá některé jeho zásady. Základní normou chování se stává **Desatero**. Mezi hlavní etické hodnoty křesťanství patří rovnost před Bohem, odmítání násilí, láska k bližnímu a účinná pomoc trpícímu. Křesťanská etika představuje morální revoluci.

Aurelius Augustinus počítá s dokonalostí obce boží, která znamená naplnění dějin dalším příchodem Krista. Veškeré lidské chování by mělo počítat s příštím šťastným životem, který nastane. Pozemský život je přípravou k obci boží. Svátý Tomáš je ve svých názorech více reálný. Hodně zdůrazňuje svobodu lidské vůle. Sdílí Aristotelův názor o přirozenosti života v lidském společenství. Domnívá se, že lidé jsou egoističtí a proto je třeba ustavit světskou moc, která však vychází z boha, jako nejvyšší autority. Etické názory středověku jsou většinou přiřazovány k tzv. morální teologii.

Vedle oficiálních církevních názorů se ve středověku setkáváme se sektářstvím. **Sekty** kritizují a neuznávají činnost, majetek a morálku církve. Požadují návrat k původnímu biblickému

křesťanství. Často je zdůrazňován Kristus – jako nejvyšší soudce nad dobrem a zlem. Mezi nejznámější patří např. Ariani, Kathaři, Valdenští nebo Chiliasté. Sektářství se významně dotklo i předhusitských a husitských Čech.

Renesance

Nicolo Machiavelli zásadně změnil středověký pohled na dobro, které je uskutečňováno světskou mocí. Jeho etický relativismus spočívá v tom, že odděluje politickou a etickou sféru. Politiku vyjímá z morálního hodnocení. V politice jde především o udržení vlády a jsou povoleny všechny prostředky, včetně násilí. Do politického myšlení se dostává pojem machiavelismus, což znamená politický styl, který jednoznačně směřuje k dobytí a udržení moci. Zjednodušeně lze vyjádřit úslovím, že „účel světlí prostředky“.

Novověká etika

Etické myšlení novověku je poznamenáno zásadními změnami v ekonomice a společnosti. Nastupující kapitalistický systém vede k omezení náboženských vlivů na společnost a etické myšlení. Etika více reflektuje individualitu člověka, jeho egoismus a zájmy.

Thomas Hobbes chápe člověka jako egoistického a biologického tvora. Dobro a zlo nepředstavují univerzální hodnoty, ale jsou spojeny se soukromým zájmem. Boj o přežití se stává základním projevem lidské existence. V tomto boji všech proti všem neexistuje jistota vítězství. Lidé se proto dobrovolně podřizují absolutní moci, kterou nad sebou ustavují společenskou smlouvou. Základem smlouvy je dohoda o vzájemném prospěchu založená na právech jedince, která vede k vytvoření společnosti.

J.J.Rousseau jako představitel osvícenectví považuje za počátek a zdroj veškerého zla soukromý majetek. Lidský egoismus, který se naplno projevuje, je řešitelný na základě společenské smlouvy, která znamená dohodu lidí o zákonech a formě vlády. Obec funguje na základě přímé demokracie, která znamená možnost odvolání jakéhokoliv zástupce. Rousseau svými filozofickými a etickými myšlenkami ovlivnil socialistické myšlení novověku. Návratem člověka k přírodě jsou potlačeny rozdíly mezi lidmi. Případné mezilidské rozdíly mohou být dány pouze schopnostmi.

Immanuel Kant vychází z osvícenství. Ústředním pojmem jeho morální filozofie se stává kategorický imperativ. Z něho vycházejí morální zásady, které je možno formulovat takto: „Jednej vždy tak, aby subjektivní zásady tvé vůle mohly platit jako principy všeobecného zákonodárství“. Kant je zastáncem autonomní morálky, tzn že morální pravidla dáváme sami sobě.

Kant tvrdil, že uposlechnutím mravního příkazu – dělat něco ne proto, že se nám to líbí, těší nás to nebo nám to v budoucnu něco přinese, ale jednoduše proto, že cítíme, že je to naše povinnost, a že je to správné – přijímáme tři věci:

- **Svobodu:** protože získávám zkušenost svobodné volby. Kdybych něco nemohl dělat, nemohl bych získat pocit, že bych to měl udělat.
- **Boha:** protože cítím-li povinnost něco dělat. Musím mít pocit, že svět je uspořádán tak, že správné jednání je nakonec zdrojem štěstí. Ve světě bez boha by na ničem nezáleželo.
- **Nesmrtelnost:** protože se mi nemusí podařit dosáhnout dobra, o které dodržováním mravního závazku usiluji, v tomto životě. Pokud se o to přesto pokouším, svědčí to, o tom, že se dívám za hranice tohoto života (Thomson, 2004).

Karel Marx vychází filozoficky a eticky z německé filozofie. Marx považuje vznik soukromého vlastnictví za zdroj společenské nerovnosti. Marxismus je také ekonomickým determinismem a proto chápe zájmy a chování lidí jako důsledek sociálního, především třídního postavení. Proto i morální normy a způsob chování je determinován třídním postavením člověka. Morálku lze v podstatě rozdělit na morálku tříd vládnoucích (otrokáři, feudální buržoazie)

a menších tříd vykořisťovaných (otroci, poddaní). Třídy považují za dobré to, co je pro ně užitečné. Teprve v socialismu, respektive v komunismu vzniká jiný typ morálky, která se opírá především o kolektivismus.

Osobnost **Friedricha Nietzscheho** je přiřazována k iracionalistické a voluntaristické filozofii. Za dobro je považováno to, co vede a motivuje růst vůle k moci. Nietzsche popírá existenci boha a křesťanství označuje za pseudohumanismus, za náboženství otroků. Dle něho etika otroků je postavena na pokoře, slabosti a odříkání, dále morálka pánů – ta přitakává životu a moci. Hlavním úkolem lidstva je vytvoření nadčlověka, který je mírou sebe sama, sám sobě určí normy, včetně etických. Nietzscheho můžeme označit za představitele etického relativismu.

Z moderních filozofických směrů se k etické problematice vyslovuje např. existencialismus, který o sobě prohlašuje, že se stává novodobým humanismem. Existence znamená lidské bytí, které se projevuje především v okamžiku volby, rozhodování. Smyslem lidské existence je směřování ke svobodě, přičemž člověk je odpovědný za své jednání.

Pragmatickou filozofii lze v etice spojit s utilitarismem. Otázky spojené s dobrem a zlem, nevyjadřují nadčasové normy, ale souvisí s užitečností, respektive neužitečností našeho jednání. Zjednodušeně řečeno – dobro je to, co přináší užitek a úspěch jedince. v každé situaci, která vyžaduje mravní rozhodování, by měl člověk udělat to, co povede k co největšímu blahu co největšího počtu lidí. Teorie utilitarismu zformuloval Jemery Bentham, rozvinul J.S. Mill a později Henry Sidgwick.

V dějinách etiky probíhá spor o to, zda morální hodnoty jsou nadčasové nebo spíše souvisí s charakterem člověka a vývojem společnosti. V Platonské filozofii a v křesťanství představují hodnoty dokonalé vzory, které poznáváme a snažíme se podle nich žít. Existuje např. idea dobra, spravedlnosti, statečnosti a uměřenosti. Nejvyšší hodnotou pro křesťana je boží existence.

Novověké etické myšlení se spíše obrací k tomu, že etické hodnoty jsou proměnlivými kategoriemi a souvisí s praktickým životem člověka. Otvírá se cesta k etickému relativismu a třídnímu pojetí morálky.

S etickými hodnotami a normami souvisí problematika svobody. **Svoboda** – je v dějinách filozofie často chápána deterministicky (podmíněně). Je např. spojována s poznáním světa člověkem. Svobodný je ten člověk, který pozná a pochopí řád světa, jeho zákonitosti a své místo v něm. Toto pojetí svobody vrcholí v německé klasické filozofii a v marxismu. Svoboda – je chápána jako poznaná nutnost. Křesťanství řeší tuto otázku učením o svobodné vůli, která dává člověku možnost volby. V novější filozofii se potkáme s indeterministickým pojetím svobody, které se objevuje v iracionalismu, voluntarismu nebo existencialismu.

Svoboda spočívá ve vzpouře vůči systému ekonomickému, politickému i vědeckému. V marxistické a anarchistické prezentaci má svoboda třídní rozměr a bude jí dosaženo v komunistické společnosti.

Poměrně frekventovaným pojmem etiky je **svědomí**. V dějinách filozofie je zpravidla chápáno jako vnitřní hlas v člověku. V křesťanském pojetí je svědomí odvozeno od boha, který je předává člověku. Vyjádřeno současným jazykem, je svědomí určitý zvnitřnělý systém hodnot, pomocí kterého posuzujeme a hodnotíme svět, jeho problémy. Svědomí hraje významnou roli při sebehodnocení člověka.

5.4 Etika- rozdělení etiky

Etika - je filozofická disciplína, zabývající se vztahem lidského jednání k morálním hodnotám, původem a povahou těchto hodnot, jakož i smyslem lidského života a problémem jeho štěstí.

Etika – bývá též nazývána „praktickou filozofií“ a z toho ohledu bývá „teoretická filozofie“ chápána jako příprava k praktickému jednání (zvl. u Kanta).

Název „Etika“ – je odvozen z řeckého ÉTHOS, což znamená místo, bydlení, zvyk, obyčej.

Rozdělení etiky:

Etické problémy byly v dějinách filozofie řešeny z mnoha různých pohledů, z nich se vyčlenily dělení:

1. **Etika empirická** (deskriptivní) – se zabývá popisem a objasňováním morálních názorů, postojů a jednání v jejich faktické podobě. Spadá spíše do speciálních věd a tvoří proto součást psychologie, sociálních a historických výzkumů apod. V tomto smyslu se jedná o disciplínu spíše nefilozofickou.

Klíčovým rysem empirické etiky je skutečnost, že se nesnaží zjišťovat, co je a není správné. Pouze popisuje danou situaci. Má svůj význam, protože bez informací o situacích a o tom, jak na ně lidé reagují, by neměly další oblasti etiky na čem stavět

2. **Etika normativní** (preskriptivní) – ta se pokouší podat kritéria proto, za jakých podmínek je dovoleno, nutno či zakázáno jednat, popř. co je možno označit za morálně dobré či špatné.

Etika normativní se dělí na dvě základní části:

- **Na teorii norem** (teorie správného jednání) – zde lze zařadit konkrétní historické případy etického uvažování – patří zde: teleologické teorie, považující za rozhodující kritérium morálního jednání účel či výsledek (**utilitarismus**), dále **deontologické teorie**, považující za rozhodující kritérium nikoli účel či důsledek jednání, ale závaznost morální normy – imperativu (např. **Kantova teorie**), taktéž jsou zde i možné kombinace obou.
 - **Na teorii hodnot** (teorii dobra) - v oblasti teorií hodnot je rozhodující, co je vzato za základ pojmu dobra. Je-li za dobro přijímáno **blaho**, nazývá se taková **teorie hédonismem**, je-li **štěstí**, pak se jedná o tzv. **eudaimonismus**, je-li pod dobrem rozuměno neustálé spění lidstva ke svému vlastnímu rozvoji, jedná se o tzv. **perfekcionismus**, dále zde řadíme ještě **metaetiku**, jejímž úkolem je zkoumat povahu **morálních výpovědí**.
3. **Metaetika** – tj. diskuse o jazyce, kterým o morálce hovoříme. Představuje snahu zjistit, co lidé svými výroky míní. Ti kdo prohlašují, že něco je správné či nesprávné, jsou totiž rozhodně přesvědčeni, že jejich prohlášení mají význam.
 4. **Aplikovaná etika** – k nejvýznamnějším oblastem aplikované etiky patří- etika života a smrti, lékařská etika, etika sexuality a vztahů, feministická etika, bioetika, právní etika, etika životního prostředí, obchodní etika, sociální etika apod.

5.5 Základní etické pojmy - dobro, zlo, povinnost, ctnost, hodnoty, spravedlnost, vina, trest, svědomí

Práva a povinnosti

Etika se zabývá zkoumáním práv, která jsou přiznána členům dané společnosti a povinností, které takové společenství vyžaduje. Člověk může udělat něco, co považuje za „správné“ ne z přesvědčení nebo na základě vědomé volby, ale pouze proto, že to od něj společnost očekává a že jde o výsledek sociálního učení. Zde se vracíme k otázkám relativismu, znamená, že různé společnosti zastávají různé etické normy. Co jedna společnost považuje za dobré a správné, může být nezákonné v jiné společnosti. Otázkami práva a povinnosti, spravedlnosti se zabývali myslitelé Platón, Hobbes, Locke, v moderní době Rawls.

Dobro a zlo

Jsou další důležité pojmy, kterými se etika zabývá, je obtížné definovat význam slova „dobrý“. Každý člověk má určitou představu o tom, co slovo znamená, je obtížné tuto představu přesně popsat. Slovo „dobrý“ – znamená mravně vyhovující, řádný, ušlechtilý, čestný“ (Slovník spisovné češtiny, Praha, 2000), slovo „špatný“ – nevyhovující, nekvalitní, nehodnotný.

Dobro – je všechno, co může něco nebo někoho zdokonalit, jako dobré chápeme vše, co souvisí s hodnotami, jako je zdraví, krása, věrnost, statečnost, přátelství, láska.

Zlo – se definuje obtížněji, lze říci, že zlo tkví v tom, že nějaké věci chybí to, co má mít, co patří k její úplnosti. Čili existuje věc sama o sobě dobrá, která ztrácí svou dokonalost, a tak se stává zlou (Příkaský, 2000).

Původ dobra a zla, nabízí se uvedený pohled:

- Dobro a zlo jsou rovnocenné síly. Tak charakterizují např. dualisté, manicheismus apod.
- Existuje pouze dobro, zlo je iluze. S tímto názorem se setkáváme např. v monistických náboženských systémech – např. buddhismus, bráhmánismus a jiná východní náboženství. Podle nich je zlo pouze lidský výtvar, iluze, která nám brání poznat dobro. Proto je nutné se od iluze zla prosti, očistit se a tak se otevřít pro dobro.
- Existuje dobro, ale i svoboda odmítnout ho a tak vytvořit zlo. Tak chápou původ zla Židé a křesťané, jak o tom hovoří Bible.
- Zlo a dobro jsou lidské, relativní, neobjektivní pojmy. Takto usuzuje většina myslitelů novověké filozofie. Thomas Hobbes uvádí, že vznik dobra a zla je důsledkem lidských zákonů. Michel de Montaigne vidí cestu k dobru ve výchově, jíž poskytuje základ dokonalé dobrou příroda – ta je školou života. Rousseau – předpokládá, že člověk je od přírody dobrý, a zkazí ho pouze špatná výchova a společenské struktury.

Etika řeší tyto základní otázky dobra – zla (Thompson, 2004):

- Je „dobro“ něčím, co existuje ve věcech nezávisle na našem rozhodnutí, že jsou dobré? Jinými slovy: je dobro pevně daná vlastnost?
- Nebo je něco, co určujeme vůlí? Říkáme o něčem, že je to dobré, jen proto, že s tím souhlasíme? Je něco dobré jen proto, že je to pro mě užitečné?
- Je dobro absolutní nebo závisí na pohledu jednotlivce?
- Závisí-li dobro na tom, jak věci vnímáme a není pevně danou vlastností, máme vůbec nějakou možnost nějakou věc rozhodnout, když jeden říká, že je „dobrá“ a druhý, že

je „špatná“?

- Co mají dobrý nůž a dobrá operní zpěvačka společného? Proč můžeme v obou případech použít výraz „dobrý“?

Pojmy **dobra – zla** se objevují již v antické filozofii, řecký filozof Aristoteles viděl pojem dobra – z hlediska toho, jak je každá věc schopna naplnit účel, k němuž byla vytvořena. (Dobrý nůž je ten, který dobře krájí). Další tvrzení, které souvisí s přirozeným zákonem, který říká, že „dobré“ je všechno, co požaduje Bůh.

V etice nemůžeme jednoduše definovat pojmy a pak vyložit teorii etiky prostřednictvím přímočaré logické dedukce, každá teorie či každé pojetí etiky ze své podstaty definuje význam základních pojmů, které dávají význam v kontextu teorie či celkového pojetí významu slova.

Náklonnost jedince k dobru a zlu: člověk většinou jedná v dobrém, může i v dané situaci jednat ve zlém.

Rogers tvrdí, že člověk přirozeně směřuje k dobru a pro jeho zdravý rozvoj stačí, je-li mu to umožněno. Může se objevit i skutečnost, kdy člověk má náklonnost ke zlu. Apoštol Pavel objevuje zákon boje dobra a zla ve svém nitru a píše: Dobrou vůli sice mám, ale skutek mi schází. Vždyť nekonám dobro, které chci, nýbrž dělám zlo, které nechci (Příkaský, 2000).

Spravedlnost – ctnost

Jsou další pojmy etiky, zabývali se jimi již antičtí filozofové, hlavně Sokrates a Platón. Platón svoji představu spravedlnosti popsal ve spise Ústava, zabýval se dále myšlenkou idejí, zejména ideou dobra, která je základním kamenem celé Platónovy filozofie. Platónovy rané dialogy zachycují učení samotného Sokrata a jsou nesené v duchu „sokratovské metody“. Sokrates dospěl k několika zásadním postřehům týkajícím se ctností či morálky, na nichž později Platón stavěl.

Znějí takto:

- Ctností je poznání: vědět, co je správné, znamená dělat, co je správné.
- Veškeré zlo je výsledkem neznalosti: nikdo záměrně nedělá to, o čem ví, že je nesprávné.
- Všechny ctnosti jsou v základu stejné: nemůžeme mít jednu ctnost a postrádat jinou.

Ctnost – je trvalá a pevná dispozice jednat dobře. Co činí člověka dobrým, není pouze znalost, jak by měl jednat, nýbrž uskutečňování dobra. Aristoteles ve své Etice uvádí: „Neuvažujeme, abychom věděli, co je ctnost, nýbrž abychom se stali dobrými, jinak by nemělo žádnou cenu – je nutné uvažovat o praktických jednáních, jakým způsobem se mají konat“ (Příkaský, 2000).

Ctnost je tedy zakotvena v dobru. Můžeme si ji představit jako připravenost konat dobro i navzdory překážkám. Ctnost získáváme cvičením, opakováním dobrého jednání. Opačné jednání vede k její zradě. Může se např. stát, že někdo vyrůstá ve skromných poměrech, a proto se naučí skromnosti. Ale když zbohatne, ztrácí cit pro druhého člověka v nouzi: ctnost jako by v něm umřela.

Aristoteles ve své Etice napsal: „Je-li dvojí ctnost, jedna rozumová, druhá mravní, má ctnost rozumová vznik a růst většinou z učení, a proto potřebuje zkušenost a čas. Mravní ctnost vzniká ze zvyku, odkud obdržela i jméno „zvyk“ (ethos).

Ctnost dělíme (Příkaský, 2000):

- *Rozumová ctnost*- uschopňuje člověka k dobrému myšlení, ne však k dobrému jednání-

ní. Logika, filozofie mohou člověku vytvořit předpoklad k poznání, na jehož základě člověk potom jedná.

- *Mravní ctnost* – už je přímo zapojena do procesu jednání, působí na vůli, aby ji nasměrovala k dobru. V závislosti na tom, kterým směrem je obrácena, rozlišuje jednotlivé podoby ctnosti. Podle Aristotela existují čtyři základní ctnosti: rozumnost, spravedlnost, statečnost, usměřenost.

Každá ctnost má osobní i společenskou hodnotu pro člověka. Ctnost v nás vyvolává pocit vnitřního uspokojení, povzbuzuje vývoj osobnosti, může vyvolávat i pocit obdivu. Každá ctnost má svou společenskou hodnotu, obohacuje a upevňuje lidské vztahy, dává jim stálost, trvalost a soudržnost. Život člověka postavený na ctnostech jakoby vyzařoval svou sílu i za hranice osobnosti člověka.

Přirozeným důsledkem ctnosti je další dobro, které člověk činí (Příkaský, 2000):

- ✓ Ctnost odvrací člověka od zlého jednání
- ✓ Vede ke konání dobra
- ✓ Působí snadnost v konání dobra
- ✓ Dává radost z konání dobra
- ✓ Inspiruje druhé konat dobro

Smyslem pěstování ctností je vnitřní harmonie a dokonalost člověka, která se projevuje v jednání. Do této harmonie patří vyvážený vztah duševní a tělesné stránky člověka, v němž má rozum hlavní postavení.

Pro člověka má svůj význam také sociální ctnost, která se projevuje v pevných sociálních návycích jedince, regulací jeho sociálního jednání, k důležitým zde řadíme – pravdomluvnost, zdvořilost, optimismus člověka (Příkaský, 2000).

Dle Platóna – „Ústava“ se zabývá tím, co zahrnujeme pod pojem **spravedlnost**, je psána formou sokratovského dialogu, jsou zde představeny různé definice, které se rozvíjejí do systematictějších představ Platóna o ideálním státě, postavení filozofů – vládců v něm, o etických principech nutných k založení a obecné povaze skutečnosti, které jeho vládcí musí porozumět, aby mohli nastolit spravedlnost. Je přirozené, že filozofové – vládcí sledují své zájmy, ale společnost musí vytvářet řád a spravedlnost, aby takovéto sebestředné zájmy držela na uzdě ve prospěch ostatních a zabránila naprosté anarchii. Lidé pak dodržují zákony, protože se bojí následků jejich porušení.

Proč je lepší být spravedlivý než nespravedlivý? Platón uvádí tři důvody (Thomson, 2004):

- Člověk, který je nespravedlivý, je řízen vlastními přáními. Ta jsou ale neomezená, a nikdy proto nemohou být uspokojena – což vede k frustraci
- Známe-li jen vlastní přání, nejsme schopni posoudit výhody, které může přinést rozum a částečně uspokojení přání. Filozof naproti tomu zná rozum i žádosti, a má tedy nejlepší předpoklady se mezi nimi rozhodnout.
- Rozum se zabývá věčnými pravdami a hodnotami, přičemž uspokojování žádostí je jen dočasný způsob, jak zažehnat pocit ztráty či nespokojenosti. Proto mají hodnoty

založené na rozumu vždy přednost.

Platon se snažil prokázat, že spravedlivý člověk dosahuje většího uspokojení nezávisle na tom, jak neúspěšný se může zdát okolnímu světu, člověk, který je hnán vidinou světského úspěchu, stejně zůstane nenaplněn, protože žádosti nemají hranice. Ke konci Ústavy Platón rozvíjí další myšlenku, kdy vyjadřuje, že spravedliví jsou po smrti odměněni a nespravedliví potrestáni. Odráží to, jak si obou stavů cení, jelikož naznačuje, že spravedliví si zaslouží být odměněni po smrti, místo aby jim byla spravedlnost odměnou již během tohoto života. Uvedená myšlenka nepodporuje Platonovu obhajobu vyššího postavení spravedlnosti nad nespravedlností.

Vina, trest

Na problém **vin** je nutné nazírat ve vztahu ke společenským normám a konvencím, respektive k jejich porušování lidmi. Pocit viny může vzniknout jedině tehdy, pokud si člověk uvědomuje své místo ve světě a ve společnosti. Vina souvisí s náboženským myšlením člověka, protože bohové, respektive bůh, vytvářejí určitý řád světa a společnosti. Předpokládáme, že pocitem viny trpěl již odvěký člověk, který porušil pravidla a rituály své tlupy, rodu nebo kmene. Pocit mohl být vyvolán například zabitím člověka vlastního rodu nebo krádeží společného majetku rodu. Pocit viny předpokládá určitý stupeň abstraktního myšlení a morálního cítění. Pocit viny musel být nutně doprovázen strachem z ostrakizace, vyhnání z rodového společenství.

V antické civilizaci je pocit viny často spojován se vzpourou člověka vůči osudu, řádu – logu. S tímto tématem často pracuje antické drama. Vina je také chápána jako důsledek porušení občanských ctností., jako je statečnost, uměřenost, nebo věrnost.

V křesťanství je pocit viny spojován s lidskou slabostí, tělesností. Vina je v podstatě dána svobodnou vůlí člověka. Pocit viny je vyvažován pokáním. V pokání si člověk svou vinu uvědomuje a hledá cestu k bohu. Otázka viny má své místo i v učení o predestinaci. Bůh si vybírá člověka buď ke spáse nebo k zatracení. O tomto výběru není člověk dostatečně přesvědčen po celý život. Lidská vina, respektive nevina bude definitivně rozřešena posledním soudem.

Vedle morálního rozměru viny, existuje i rozměr právní. Římské i moderní právo vychází z presumpce neviny. Člověk je chápán jako nevinný, pokud mu není vina nade vše pochybnost prokázána. Vina v právním smyslu vždy nemusí korespondovat s vnitřním přesvědčením člověka. Ve všech lidských civilizacích je vina, respektive pocit viny doprovázen trestem, sankcí. Vedle viny individuální se v moderní politologii a filozofii setkáváme s pojmem kolektivní viny. Například v existencialismu se s tímto tématem setkáváme u Karla Jaspersa. Tento německý filozof řeší otázku zodpovědnosti německého obyvatelstva ve vztahu k nacismu. Kolektivní vina může být pojmem filozofickým a morálním, nemůže však vystupovat v demokratickém právu. Politická realita ve 20. století je však jiná. Příkladem může být německé vysídlení po roce 1945 nebo čistky v Jugoslávii.

Trest

Porušování společenských konvencí, morálních a právních norem i společenských tabu, je od nepaměti trestáno. Sankce, trest může mít různou podobu. Od společenského odsouzení, přes izolaci až k trestům v právním smyslu. V rodové a kmenové společnosti se jeví jako nejtěžší trest - vyloučení, vyhnání z rodu. Ukládání trestů v historii také výrazně souvisí se soukromým vlastnictvím, utvořením vlády se státem. Trestem se lidské společenství také brání.

Římské právo vnáší systém do posuzování trestné činnosti. Stanoví přesná pravidla soudního jednání. Zavádí systém vyvážené obžaloby a obhajoby a presumpci neviny. Občan se stává subjektem práva. Je možné žalovat instituci, včetně státu. Přesto až do novověku je trest většinou chápán jako odplata ze strany společnosti, jako izolace nebo likvidace přestupce. Prakticky není zpochybňován trest smrti. Jsou legalizovány donucovací prostředky, které vedou

k přiznání.

Teprve novověk, počínaje osvícenstvím, mění filozofii trestu. Trest si i v moderních právních systémech udržuje funkci represivní, zůstává zastrašením. Kromě toho je zdůrazňována funkce nápravná a socializační. Zásadně se mění i podmínky vězení. Jde o to, aby funkce represivní a nápravná byly v rozumném poměru. Je možné vysvětlit a zdůvodnit trestné jednání, není však možné trestný čin nepotrestat. Potrestání trestného činu je morálním usměrněním osobnosti člověka, vede k uvědomění si chyby svého jednání a korekci sebe sama.

Svědění – hodnoty

V Novém zákoně se objevuje pro svědomí výraz „synderesis“, vyjadřuje bolest trpěnou někým, kdo jde proti svým mravním zásadám, v pozitivním významu pak označuje „dobré svědomí“ před Bohem.

Základ k pochopení svědomí položil Aristoteles. Vychází z rozlišení teoretického a praktického rozumu. Tvrdí, že „teoretický rozum“ poznává pravdu pro ni samotnou, cílem jeho poznání je „nazírání“ pravdy. Pravda se nepodřizuje nějakému praktickému účelu. Jinak řečeno: jedná se o skutečnost rozumu jako takového a jeho možnosti. „Praktický rozum“ je zaměřen k poznání, které pomáhá nalézt odpověď na otázku: Co mám dělat, jak mám něco vytvořit? Praktický rozum navazuje na teoretický. Aristoteles říká: „Východiskem praktického rozumu je to, k čemu směřuje úsilí. Jeho koncem je začátek jednání“.

Vzájemné ovlivňování teoretického rozumu a praktického rozumu, probíhá v člověku prostřednictvím svědomí, probíhá v našem nitru téměř nepostřehnutelně a my si spíš všímáme výsledků, tedy buď „čistého“ svědomí nebo výčitek. Svědomí může vyslovovat soudy je v první osobě, vztahuje se výlučně k činům člověka. Svědomí neurčuje, co by měl druhý člověk dělat. Můžeme sice druhému radit, ale rozhodnutí zůstává na daném jedinci, pocit svědomí se pak objevuje u něho samotného (Příkaský, 2000).

Svědění má svoji společenskou a kulturní podmíněnost, např. Hegel mluvil o „duchu“ doby, který určoval mravní, kulturní a estetické povědomí. Znamená, že člověk dle svědomí sám usuzuje, co má dělat podle hodnot, které vyznává společnost, v níž žije. Jestliže zastáváme utilitaristické názory, budeme se řídit tím, co přináší největší blaho pro co největší počet lidí, ale povaha tohoto blaha se bude řídit hodnotami dané společnosti. Pokud se na druhé straně staly společenské normy součástí našeho nevědomí, můžeme je prožít jako svědomí. Jinými slovy, naše svědomí odráží to, co nás naučila společnost.

Svědění je důležitý regulátor našeho pocitu viny, od dětství jsme vychováni k převzetí určitých hodnot a představ, které ovlivňují naše mravní poznávání pravdu prostřednictvím svědomí, i když některé z těchto hodnot v pozdějším životě odmítáme.

Svědění vyjadřuje vrozený smysl pro to, co je správné a nesprávné, je to systém hodnot v člověku, které regulují a řídí jeho chování, jednání v situacích. Dle Rousseau je to pocit přirozená, vrozený, je jen zastřen společenskou konvencí. Lze shrnout, že mravní povědomí, získáme prostřednictvím svědomí, považujeme za zdroj hodnot a mravní instituce, která předchází rozumovým argumentům. Mravní argumenty často vycházejí z přemítání o mravním citu člověka.

Výchova svědomí

Je důležité, aby se schopnosti svědomí u člověka rozvíjely, svědomí se přirozeně vyvíjí tím, jak na ně působí různé lidské a sociální vlivy – rodiče, kamarádi, škola, sdělovací prostředky, umění a další. Tyto vlivy si občas protirečí a podle toho se chová i svědomí – je nestálé, vrtkavé, měnlivé. Aby získalo potřebu stálosti a pevnosti, je potřeba, aby vlivy nebyly náhodné a rozporné, aby měly společné východisko a stejný cíl – pak hovoříme o výchově jedince.

Výchova je trvalé působení na člověka, jeho cílem je, aby člověk vospěl, byl samostatný a sám za sebe zodpovědný.

KONTROLNÍ OTÁZKA 5

1. Je morálka nadčasovou kategorií?
2. Kterým směrem se bude pravděpodobně vyvíjet morálka dnešní společnosti?
3. Které tři ctnosti považujete za důležité – v manželství, pro přátelství, pro pracovníky v pracovní skupině?

SHRUTÍ KAPITOLY FILOZOFIE A ETIKA

V uvedené kapitole jsme přiblížili základní pojmy filozofie a etiky, vymezili jsme místo etiky ve filozofickém myšlení. Přiblížili jsme přehled základních etických škol ve starověku, středověku i novověku.

Bližší jsme objasnili základní pojmy etiky – jako samostatné vědy, její vztah k jiným vědám i základní etické pojmy, které by měl znát sociální pracovník.

Shrnutí kapitoly**KORESPONDENČNÍ ÚKOL 3**

Zpracujte úvahu k tématu “ Hodnotový žebříček současného člověka (především mládeže) a jaké hodnoty považujeme za důležité u sociálního pracovníka “.

6 ETIKA V SOCIÁLNÍ PRÁCI

RYCHLÝ NÁHLED DO PROBLEMATIKY KAPITOLY ETIKA V SOCIÁLNÍ PRÁCI

Kapitola přináší základní rozdělení etiky na etiku profesní a sociální a vymezuje její poslání. Dále poukazuje na individuální a sociální dimenze morálky a význam morálky pro uchování řádu ve společnosti. V kapitole jsou taktéž nastíněny základní etické aspekty sociální práce, zásady a hodnoty, které by měl ve své práci užívat sociální pracovník.

*Rychlý
náhled*

CÍLE KAPITOLY: ETIKA V SOCIÁLNÍ PRÁCI

Po úspěšném a aktivním absolvování této KAPITOLY

Budete umět:

- Orientovat se v základních etických pojmech
- Rozlišit sociální a profesní etiku
- Aplikovat poznatky etiky ve vlastní sociální práci

*Budete
umět*

Získáte:

- Porozumění základním etickým pojmům a kategoriím
- Schopnost respektovat základní principy morálky ve vlastním oboru
- Přehled základních etických pojmů užívaných ve svém oboru

Získáte

Budete schopni:

- Základní orientace přínosu etiky v oboru sociální práce
- Správně použít odborné výrazy a aplikovat je ve svém oboru

*Budete
schopni*

ČAS POTŘEBNÝ KE STUDIU

Celkový doporučený čas k prostudování KAPITOLY je 30 minut.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY ETIKA V SOCIÁLNÍ PRÁCI

Profesní etika, sociální etika, morálka, dimenze morálky, etické aspekty sociální práce, hodnoty v sociální práci, etický kodex.

*Klíčová
slova*

6.1 Základy profesní etiky se zaměřením na etiku profesní a sociální

Profesní etika

text

Profesní etika – je soubor pravidel či norem, jimiž se řídí vykonavatelé určitého povolání. Pozoruhodná je zejména v eticky silně exponovaných povoláních.

V mnoha profesích se v podstatě eticky po člověku nežadá nic jiného než běžný průměr „občanských ctností“. V některých profesích se naopak žádají věci, které v občanském životě platí za nemorální. Jedná se zejména o tzv. represivní povolání, jako je voják, policista, také soudce, do jisté míry i učitel.

Profese – je to volba určitého povolání, které si jedinec volí na počátku své profesní kariéry, souvisí s rozsahem, hloubkou a odborností jedince, stává se mnohdy jeho životním posláním. V současnosti se stala novou formou sociálního statutu, souvisí s pojmem – prestiž povolání. Zde řadíme profese významné pro lidstvo, jeho zdraví, výchovu, nové objevy. V minulosti zde patřily stavovské organizace, které si na podporu své cti založily – cech, který měl na starosti tři důležité věci – dohlížet na kvalitu vstupujících členů, tj. řídit profesně etickou přípravu nových odborníků, dále se podílet na profesní etické samoregulaci, tj. hlídal kvalitu odvedené práce a také regulovat kartelové dohody.

Profesní étos (étos práce) - má v naší kultuře jeden specifický vzorec, a to soubor tzv. „**kalvínských ctností**“ neboli kalvínský étos povolání. Luterská a kalvínská reformace v 16. Století svými specifickými důkazy v teologii, zbožnosti a mravnosti přispěla k novému pojetí lidské osoby, persony, individuality, subjektivity. Díky novému pojetí spásy, ale i času, dějin politických struktur společnosti apod. vznikla v protestantských zemích nová koncepce člověka, občana a nová strategie lidského života. Z tohoto protestantského étosu se postupně rodila a inspirovala občanská společnost, demokracie, filozofie lidských práv, ale i filozofie liberalismu a postupně i emancipovaného humanismu, a to včetně jeho sekularizované a později až materialistické a dokonce ateistické podoby. Mezi důsledky tohoto překotného obratu v dějinách křesťanství patřil i nový pohled na lidská povolání (Šiler, 2010).

Kalvínské ctnosti, vyplývající z pojetí profese jako důležité stránky konfese jsou:

Pracovitost – pracovitost má význam pro člověka jako vlastnost samá, zahálka je hodnocena jako hřích, zahálka maří Bohu příležitost projevit na člověka svoji milost.

Skromnost – kalvinismus je asketický, oddávání se slastem a okázalé hyření je v rozporu s kalvínskou puritánskou morálkou.

Šetrnost – pro člověka je dle kalvinismu důležitá spořivost jako výraz odpovědného výhledu do budoucna.

Investice – ušetřené prostředky se vhodné použít k reinvestování do dalšího rozvoje podnikání, které se tak stává viditelným znamením Božího požehnání. Právě tato kalvinismem zdůrazněná strategie růstu se stala hybatelem kapitalistického pokroku (Šiler, 2010).

Sociální etika

Je relativně nové označení pro dávno známý jev. Každá etika je v podstatě sociální. Etika – se zabývá mezilidskými vztahy a už dva nebo tři lidé tvoří societu. Klasická etika se zabývá individuálními vztahy, vztahy mezi lidmi jakožto konkrétními jedinci, zatímco sociální etika postihuje vztahy mezi společenskými útvary, např. institucemi, případně mezi lidmi a institucemi.

Sociální etika se ptá, jak je lidská společnost uspořádána, jaké jsou principy jejího fungování a jaká pravidla řídí její život. Zrodila se až ve 20. století v souvislosti s rozvojem společenských disciplín, jako je sociologie, politologie, kulturní antropologie apod. Její téma je

však staré jako lidstvo samo – skupinové chování lidí.

Principy sociální etiky (Šiler, 2010):

V sociální etice se pracuje s určitými specifickými pojmy a termíny, které se objevují i v jiných vědách, ale v etice mohou mít poněkud jiný význam. Označují známé jevy, avšak z etického hlediska. Nebo slouží jako cílové hodnoty, které je třeba sledovat v určitých politických strategiích nebo sociálních podmínkách. V každém případě umožňují ve svých teoretických osách zachytit jinými vědami obtížně posuzovatelná témata a problémy.

K základním principům patří:

- **Princip subsidiarity** – instituce mohou přejímat funkce osob nebo nižších organizačních útvarů jen tehdy, když tyto nižší instance je nejsou schopny vykonávat nebo tehdy jestliže to zvýší obecné dobro. Bez vůle proti vůli nižších instancí může instituce zasáhnout je tehdy, jestliže je obecné dobro vážně a trvale ohroženo. Subsidiarita je protipólem – **paternalismu**, s nímž se však často musí vyvažovat do optimální rovnováhy
- **Princip solidarity** – každý člen určité společenosti (instituce, organizace) má právo být od ostatních podpořen, přičemž smyslem této podpory je vyrovnání ve prospěch slabších.

Solidarita bývá stavěna proti – egoismu. Egoismus je v dobrém slova smyslu starost a odpovědnost za sebe, musí být vyvažován solidaritou a obojí musí existovat v citlivě stanovené rovnováze.

- **Princip spravedlnosti** – existují tři typy spravedlnosti:

První typ - je prostá spravedlnost jako individuální osobní ctnost.

Druhý typ – je spravedlnost tzv. smluvní (kontraktariánská) nebo sčítací (komutativní) spravedlnost. Její princip hlásá, že výkon a protivýkon si musí být rovny nebo že obě strany rovnice mají být shodné.

Třetí typ – je spravedlnost rozdělovací (distributivní) nebo přerozdělovací

(nedistributivní). Ptá se, jak spravedlivě rozdělit něco mezi určitý počet účastníků.

V dějinách bylo vyzkoušeno několik modelů spravedlivého dělení: rovnostářský – všem stejně, psychologický – podle potřeb, každému, co mu náleží, zásluhový – výkonnostní (meritokratický).

Když se ukáže, že všechny způsoby spravedlivého rozdělování selžou, uchylují se lidé k rozdělení losem. Losování – má výhodu v tom, že je objektivní a nikdo se na ně následně nemůže stěžovat.

- **Princip obecného dobra** (veřejného dobra) – lze charakterizovat, že obecné dobro je součtem dobra jednotlivců, přednost musí mít prospěch jedince.

Obecné dobro je samostatnou vyšší hodnotou, převyšující pouhý součet dobra jednotlivců, má spoji veřejnou, společenskou hodnotu.

6.2 Individuální a sociální dimenze morálky, význam morálky pro uchování řádu ve společnosti

Morálka - je soustava pravidel lidského jednání, etika – je filozofická disciplína, která tato pravidla zkoumá. Lze se také setkat s pojetím, které slovem morálka – nazývá životní praxi a etickou – nazývá reflexi této praxe.

Slovo morálka se více používá v souvislosti s pojmy hodnoty, normy, principy, etika se opírá více o přirozený rozum a zkušenost.

Přirozený mravní zákon – říká, jak má člověk jednat, aby byl ve shodě se svou přirozeností a s jejími cíli, cíle jsou tři, od nich se chování jedince odvozuje (Příkaský, 2000):

1. zachování sebe
2. zachování rodu
3. sklon k dobru, poznání pravdy, život ve společenství, vztah ke skutečným

Přirozený mravní zákon se nedá změnit, je v hloubi našeho lidství. Již Cicero říká, že mravní zákon nebyl vynalezen lidmi, nýbrž že je to cosi věčného, co vládne nad celým světem a co jej moudře řídí (Cicero, O zákonech):

Individuální dimenze morálky představují mravní ctnosti jedince, patří zde:

- *moudrost a rozvážnost* – moudrost je základní ctnost, pomáhá člověku v jednotlivých případech rozlišovat, co dělat a čeho se varovat, moudrost má základ v rozvážnosti-což je základní podmínka všech ctností. Tak jako pramen vody zavlažuje zahradu a jako vláha podporuje růst květin, rozvážnost dává kvést i ostatním ctnostem. Rozvážnost pomáhá, abychom skutek, nekonali v nepravý čas, abychom si včas uvědomili obtíže svého chování.
- *Statečnost a trpělivost* – se projevuje nejvíce tam, kde se zdá, že veškerá snaha je marná a pomoc nepřichází, aktivizuje volní úsilí překonat překážky v řešení. Trpělivost – nás učí klidně snášet zlo, které nelze odstranit. Nemusí se omezovat jen na překážky a utrpení, ale může být i rozšířena na všechno, co život přináší. Trpělivý člověk sotva kdy dosáhne zvláštní odměny, zato obohacuje sebe i druhé, podněcuje chuť do života.
- *Uměřenost a zdrženlivost* – nachází míru v tělesných a smyslových potěšeních, ve slastech a zálibách. Čím jsou tyto vlivy silnější, tím těžší je vlivy ovládat. S uměřeností souvisí – sebezápor, tj. schopnost usměrňovat vnitřní impulsy. Zdrženlivost – souvisí s regulací osobní svobody, reguluje vnitřní sílu, aktivitu jedince v jednání, konání.
- *Spravedlnost* - je ctnost, která zaručuje vyrovnání se s druhým podle toho, co mu právem náleží, spravedlnost by měl chránit zákon dané společnosti.

Sociální dimenze morálky:

- *Pravda a pravdomluvnost* – pravda je shoda našeho poznání se skutečností, subjektivní a objektivní poznání skutečnosti. Lež – je opakem pravdy, ten kdo ji užívá, chce poznanou skutečnost zamlčet nebo pozměnit. Z morálního hlediska nás zajímá pravda

i lež. Mluvit pravdu je něco přirozeného, v životě nastanou i situace, kdy je pravda obtížná, často se tak stává, že projevená pravda přináší osobní nevýhody.

- *Zdvořilost* – tvoří řád chování člověka, bez něhož by trpěly lidské vztahy, např. kdyby se členové rodiny přestali navzájem zdravít, zavládla by mezi nimi lhostejnost, uzavřenost.
- *Optimismus* – je stálý životní postoj člověka, jenž se projevuje pozitivismem sebe i druhých. Nespočívá jen v tom, že lidé mají a projevují radost z života a ze situací, ale důležité je hlavně dobré naladění i v těžkých situacích (Příkaský, 2000).

Význam morálky pro uchování řádu společnosti a člověka:

Morálka má význam ve společnosti, slouží k regulaci chování a jednání člověka, člověk svému vlastnímu jednání a konání připisuje mravní hodnotu. Mravní rozhodování dospělého člověka předpokládá jeho autonomii. Autonomií rozumíme, že člověk má možnost uplatnit určitý ideál (mravní hodnotu) v situaci volby. Buď je zcela nezávislý na jakémkoliv vnějším tlaku, nebo tuto závislost a její míru vědomě přijímá za svou vlastní.

Normativní rozhodování předpokládá jistou kognitivní zralost osobnosti, která je schopná předem či následně poznat, posoudit a zhodnotit fakta a jejich souvislosti, které člověku umožňují dosáhnout změnu sebe.

Motivace konkrétního morálního postoje jedince a vlivy které na něj působící představují složitý komplexní soubor jevů, které se podílejí na morálním vývoji jedince. Morální vývoj osobnosti – znamená, že člověk během svého života se přizpůsobuje okolnímu světu, vrůstá do společenských vztahů a zároveň nalézá sebe jako aktivního účastníka v životě s druhými a pro sebe. Postupně se osvobozuje od toho, co překáží jeho schopnosti přijmout alespoň jednoho blízkého člověka (např. matku, sourozence) za rovnocennou bytost se stejnými potřebami, jaké má sám, a posléze další lidi a úkoly, které na něho klade život v dané společnosti. Člověk si tak postupně na základě svého osobnostního vývoje, v němž se mísí jeho vlastní aktivita a přijímání a reagování na vhodné podněty z prostředí, rozšiřuje svůj svět vztahů a odpovědnost za něj a zároveň si také uvědomuje a přijímá možnosti a deficity své vlastní svobody (Wernischová, 2008).

Téma morálního vývoje osobnosti může být pro pomáhající profesi sociálního pracovníka inspirující dvojím způsobem:

- Za prvé obohacuje jeho profesní růst, spojený s hledáním vlastních motivů v uskutečňovaných vztazích s klienty i spolupracovníky
- Za druhé se může orientovat v přiměřenosti nároků, které má vůči svým klientům různých věkových skupin, a navíc může být i obohacen v zápasech o dobré ve světě osobních vztahů, především ve vlastní rodině.

Může být „povzbuzen i zaskočen“ nadějným výhledem i náročností zvolené cesty, kdy je sociální práce chápána nejen jako výkon konkrétních legislativních norem, ale jako zralá, občansky i odborně iniciativní zodpovědnost za druhé.

6.3 Etické aspekty sociální práce, hodnoty sociální práce

Etika v sociální práci je tedy proces, nikoliv stav, hodnoty sociální práce mají svůj význam pro jednání a chování jedinců. Na podporu odborností oboru sociální práce, a k rozvoji úcty a

důvěry v očích společenských subjektů i jednotlivců odpovídajícího vzdělání vznikla Společnost sociálních pracovníků ČR a Asociace vzdělavatelů v sociální práci.

Povinností sociálních pracovníků je získat určité státem předepsané vzdělání (VOŠ, VŠ), dále následuje série standardů profesionální kvality sociálních služeb stanovená – Společnosti sociálních pracovníků.

Etické aspekty sociální práce vycházejí z charakteristik cílových skupin, se kterými daný sociální pracovník pracuje, důraz je kladen na porozumění, toleranci, respekt a úctu k jedinci. Pro pracovníka je důležité domluvit se na určitých etických pravidlech, člověk musí umět vyjednávat, naslouchat, stejně tak i obhajovat své pozice i chování. Musí se snažit být nepředpojatý, ale nejde-li to, musí své předsudky umět přiznat. Musí být tolerantní, což znamená někdy tolerovat si vzájemně své netolerantní představy. Musí umět ustoupit, dát se poučit a začínat třeba stále znovu. Musí vědět, že to, k čemu dospěl, a na čem se třeba i dohodl, bude opět nutné dočasné a relativní, a tudíž otevřené dalšímu růstu.

Pro dobré etické klima v kolektivu, instituci, organizaci je proto nutný určitý řád diskursu – tj. způsobu jak o některých věcech mluvit, jak argumentovat, jak vést diskusi i spory a jak je řešit. Tyto praktické schopnosti a dovednosti se jedinec učí a jsou důležitým nástrojem jeho samotného pohledu na pojetí sociální práce a vlastní profesní hodnoty v oboru.

Důležité etické zásady v sociální práci:

- *Osobní nasazení* – přináší profesní zájem o klienta, důležitý je odborný i lidský potenciál a jeho využití v prospěch klienta.
- *Kultivace vlastní osobnosti* – důraz je kladen na zvyšování odborné kompetence, je nezbytně nutné, aby odborník neustrnul ve svém vývoji a snažil se svůj potenciál trvale rozšiřovat a prohlubovat. Musí věnovat pozornost rozvoji svých dovedností, ale i vědomostem na poli svého oboru.
- *Prestiž povolání* – je důležitou etickou zásadou pracovníků v pomáhajících profesích, existuje výčet některých povolání, které mají trvale vysokou důvěru veřejnosti (lékaři, soudci, vědci i učitelé), úkolem sociálních pracovníků je veřejnost přesvědčit o kvalitách a hlavně společenském přínosu uvedených profesí ve společnosti.
- *Mlčenlivost, diskrétnost* – jsou etické kvality sociální práce, které musí pracovník plně respektovat v zájmu klienta a jeho rodiny. Jsou naopak i případy, kdy musí odborník pracovat otevřeně s údaji, informacemi, vždy je nutný souhlas klienta a jeho vědomí konané služby.
- *Zdržlivost od mimopracovních vztahů s klienty* – zde platí velmi nekompromisně, že klienta ani členy jeho rodiny nelze zneužívat k uspokojení svých vlastních potřeb hmotných, sexuálních, emočních, mocenských či odborných. Za etické pochybení lze považovat situace, kdy klientovi pracovník slibuje, že pro něj něco výhodně zajistí, zařídí, nebo se jedná o využití v zájmu jeho prestiže a vlivu na pracovišti, či u ostatních klientů.

Hodnoty v sociální práci

Hodnoty – vytvářejí v člověku všeobecné standardy a ideály, dle kterých hodnotíme naše a jiná jednání, a jsou zdroji všeobecných povinností. Hodnotu jsme schopni následovat, přemýšlet o ní nebo o ní usilovat, přizpůsobit jí svůj život nebo ji nabízet jiným.

Pojetí etiky pro sociální práci předpokládá schopnost analýzy problematických situací a vynášení etických a hodnotových soudů nad uskutečněným nebo zamýšleným jednáním. Napětí, jehož jsme v řešení etických problémů a dilemat v sociální práci svědky, má svůj původ v průniku rovin hodnot, které se při řešení konkrétní kasuistiky objevují.

Které hodnoty v sociální práci nacházíme?

- **Osobní hodnoty** – jsou to hodnoty, které vstupují do řešení etického problému jako to první východisko, ze kterého by v ideální situaci tento problém řešil sociální pracovník sám za sebe, mnohdy pouze intuitivně a jen na základě svých životních zkušeností. Osobní hodnotou může být – důvěra v člověka, primární snaha pomoci než odmítnout, nenechat za sebou nevyřešený úkol, ochota jednat apod. jindy se může jednat – o přirozenou lenost, opatrnost k riziku, starost o vlastní bezpečí, slabost pro určitý druh klientů apod. K osobním hodnotám náleží také osobní pohled na svět, vlastní příběh sociálního pracovníka, který umožňuje přistupovat k vlastní profesi jako ke svému osobnímu poslání.
- **Společenské hodnoty** – se projevují v étosu té, či oné společnosti jak v individuálním jednání s klienty, tak v legislativě, v úmlouvách, profesních kodexech a strategiích práce jednotlivých organizací. Tyto hodnoty také pronikají do osobní roviny hodnot. Nelze je přijímat nekriticky. Společenská přijatelnost nějakého jevu ještě nemusí být garantem jeho obecné hodnoty.
- **Legislativní hodnoty** – právo a legislativa jsou hodnotovou rovinou, kterou lze pozitivně identifikovat díky psanému systému zákonů. Právo je třeba vidět jako projev společenského étosu, tedy i hodnot, které samy o sobě nemusí být cestou k optimálnímu řešení. Právní ustanovení, podobně jako jiné normy je třeba aplikovat kriticky, je nutné vzít v úvahu nejen literu, ale především ducha příslušné právní normy. Také legislativa je předmětem společenského vývoje, v němž hraje svoji roli i výskyt ojedinělých nestandardních případů. Svoji roli v tomto smyslu hrají především hodnoty vymezené lidskými právy, které se zčásti dostávají do právních systémů.
- **Profesní hodnoty** – hodnoty profese jsou zpravidla nepsané, nebo v profesních a etických kodexech zaznamenané základní charakteristické rysy, které danou profesi vymezují zejména ve vztahu ke klientům nebo zákazníkům, vůči kolegům v oboru a společnosti. Jejich smyslem je především chránit jak klienta, tak i sociálního pracovníka tím, že stanoví hranice, ve kterých svou profesi vykonává.
- **Hodnoty a strategie organizace** – profesní hodnoty představují široký systém, který se pro větší efektivitu práce v některých organizacích dále vymezuje, což se zpravidla činí v prohlášeních o poslání organizace. Toto vymezení se týká konkrétních pracovníků organizace, kteří na sebe berou zodpovědnost za jednání v souladu se specifickými hodnotami, se kterými daná organizace pracuje.
- **Další roviny** – sociální práce je svou povahou otevřena setkání s celou řadou dalších rovin hodnot. Jsou zde hodnoty klienta, hodnoty dané obecně přijatelnými lidskými právy, dále hodnoty kulturní, náboženské, jak sociálního pracovníka i společnosti, ve které k sociální práci dochází. V důsledku mezioborového přístupu k řešení etických dilemat vstupují do interakce systému hodnot strategie jiných organizací nebo odborníků.

V sociální práci dochází ke střetu profesních a osobních systémů hodnot, které se mnohdy v praxi nerozlišují. Sociální pracovník často v praxi potlačuje své původní osobní hodnoty,

kvůli kterým se kdysi původně rozhodl pro uvedenou profesi a řídí se důležitějšími profesními hodnotami, které jsou dle něho z dlouhodobého hlediska pro další jeho práci životní pohodu důležitější vystižení tohoto střetu hodnot může být prvním krokem k řešení narůstajícího potlačeného konfliktu.

6.4 Etický kodex v sociální práci, etická dilemata v sociální práci, vymezení vztahu sociálního pracovníka vůči různým národnostem a etnikům

Etické kodexy – smyslem etických kodexů je pevně ustálit pojetí základních hodnot daného povolání či oboru podnikání a vymezit pravidla, jak pro základní žádoucí formy chování, tak pro krizové a konfliktní situace.

Kodex má za úkol pracovníka pozitivně stimulovat, jasně pojmenovávat nečestné praktiky, ale může za určitých okolností také pracovníka chránit před přehnanými etickými nároky jak nadřízených, tak klientů či svého svědomí.

Co je to etický kodex?

Jde o jeden z nástrojů profesně etické samoregulace – např. vedle etických komisí, ombudsmanů, poradců či ředitelů pro etiku, etických auditů apod.

Etický kodex je nástrojem, který pomáhá zajišťovat, aby každodenní aktivity podniku (profesního sdružení, asociace firem atd) a jednání všech jeho zaměstnanců odpovídalo stanoveným zásadám. Jde o soubor konkrétních pravidel, která vycházejí z tradičních stavovských hodnot, profesních ctností či principů organizace a vymezují všeobecně respektovaný standard profesního jednání.

Ustanovení etického kodexu slouží k přesnějšímu vymezení a prosazování etického chování a rozhodování, pomáhají tak zlepšovat nejen kvalitní výkon povolání, ale i celkové prostředí v rámci profese, podniku a tím i celé podnikatelské klima.

Podpisem nebo přihlášením se k etickému kodexu se jednotlivec či firma zavazuje k dodržování konkrétních pravidel a postupů. Když kodex nemá právní platnost, jeho porušení může vést k určitému postihu, zpočátku především morálnímu, následně k sankcím materiálním. Morální sankce je např. napomenutí, kárné řízení, dočasné suspendování z funkce apod., krajním trestem může být vyloučení z profesní asociace.

Vytváření etických kodexů je zatím typičtější spíše pro nadnárodní instituce, oborová sdružení nebo profesní asociace, ať už se sdružují jednotlivci či firmy.

Stále častěji dochází k vytváření etických kodexů i v jednotlivých firmách – mnohdy právě na základě jejich vstupu do těchto sdružení nebo na základě potřeby přiblížit se mezinárodně platným nebo uznávaným zásadám.

K čemu je dobrý etický kodex?

Kodex **vymezuje hranice** žádoucího chování pro pracovníky firmy i subjekty mimo organizaci. Písemný kodex signalizuje vnějšímu světu, že vykonavatelé daného povolání usilují o vyšší standard etického chování a tím i lepší pověst. Vymezení žádoucího chování stanovuje kodex zpravidla jasné hranice, které znemožňují zaměstnancům, aby případné neetické chování sami před sebou dokázali odůvodnit jako přijatelné

Usnadňuje rozhodování v komplikovaných situacích, zejména tehdy, kdy je třeba se rozhodnout rychle a bez možnosti porady s ostatními. Jednoznačné vymezení podnikové zásady usnadňuje orientaci a usměrňuje chování zaměstnanců.

Závazek dodržovat stanovené principy zvyšuje důvěryhodnost organizace. Písemný kodex, který je aktivně prosazován a dodržován, pomáhá vytvářet **atmosféru důvěry** v organizaci

jako takovou i v její prohlášení a závazky. To se odrazí v kvalitě vztahů se zákazníky, obchodní partnery, institucemi a dalšími zájmovými skupinami.

Etický kodex může hrát i **roli štítu**, jímž se pracovník brání proti přehnaným a eticky nepřijatelným požadavkům jak svých nadřízených, tak svých klientů. Tím, že kodex vymezuje standardní povinnosti, ale i práva vykonavatele povolání, snímá z pracovníka pocity výčitek svědomí za to, že někdy může a musí odmítnout vykonat to, co jde nad rámec jeho tzv. **deontologického kodexu** (souboru povinností).

Jak sestavit etický kodex?

Při psaní kodexu je třeba si položit zásadní otázky: proč ho potřebujeme? Jaký účel tím sledujeme? Chceme pojmenovat základní hodnoty, platné v naší instituci či profesi, vytvořit společnou vizi, poskytnout vodítko při rozhodování v každodenních situacích, sestavit soubor pravidel nebo vydat závazné nařízení?

Etický kodex nemá duplikovat právní, zákonné a podzákonné normy. Tam, kde jsou dobře napsané a do detailů propracované základní právní nástroje, jako je pracovní smlouva a soubor vnitřních předpisů, nemusí být kodex vůbec obsáhlý, nebo ho není vůbec potřeba.

V práci je důležité dále pamatovat na to, kdo a jak se bude sledovat dodržování vyhlášeného kodexu, kdo bude posuzovat případné řešení sporných otázek, jakým způsobem a komu je možné hlásit případy porušení kodexu? Důležitou roli při prosazování etických principů hraje kolegiální ve stavovské organizaci, v podniku pak transparentnost vnitřních postupů a všech prováděných operací v systému. S tím souvisí i nastavení kontrolních mechanismů, podnikových i nezávislých kontrol, auditů apod.

Etický kodex – shrnutí významu:

- ✓ Motivuje (stimuluje) k určitému jednání
- ✓ Stanovuje normy, principy standardy
- ✓ Představuje standardy kvalitního výkonu povolání, chování vůči klientům či partnerům
- ✓ Pojmenovává (upozorní na něco, čeho jsme si dříve nevšimli, co jsme dříve nevnímali)
- ✓ Představuje štít před nepřiměřenými požadavky
- ✓ Signalizuje navenek existenci samočisticích, sebezdravných procesů
- ✓ Vylepšuje image, prestiž, pověst, důvěryhodnost
- ✓ Formuje společně sdílené hodnoty, akceptované postoje, osvojené vzorce chování, řešení problémů.
- ✓ Minimalizuje konflikty
- ✓ Kodex chrání klienty před zneužitím úřední moci a zanedbáváním péče
- ✓ Slouží jako měřítko pro hodnocení aktuální praxe
- ✓ Eliminuje nesnadná etická dilemata

- ✓ Ulevuje svědomí

Kodexy se v průběhu času mění, nejsou koherentní, co se týče formy a obsahu, mohou obsahovat:

- ✓ Poslání organizace – ideál, spokojenost lidí
- ✓ Prohlášení týkající se osobnosti profesionála a hodnot profese
- ✓ Etické zásady – např. obecné etické principy, odkaz na lidská práva, sociální spravedlnost, respekt k autonomii klienta
- ✓ Etická pravidla - např. ochrana důvěrných informací, diskriminační opatření
- ✓ Zásady profesní práce – spolupráce s kolegy při pomoci klientům apod.
- ✓ Pravidla profesní praxe – např. postup při odkazování klienta na jiného odborníka

Forma a obsah kodexu – je spojen s funkcí, kterou kodex má v té které kultuře a historické době sloužit.

Etická dilemata v sociální práci:

Vznikají v situaci, cítí-li sociální pracovník, že stojí před dvěma nebo více stejně nevhodnými možnostmi, které představují konflikt morálních principů.

Bansová (1995) uvádí výčet bodů, které jsou charakteristické při řešení otázek, které spadají pro oblast etiky sociálního pracovníka:

(vše je založeno na rozumovém zdůvodnění morálního rozhodnutí na základě etických principů)

1. Jde o řešení, která se týkají dobrého života (welfare, blahobytu) – měla by podporovat spokojenost lidí, uspokojit jejich potřeby.
2. Tato řešení zahrnují reakci a jednání. Pokud budu respektovat klientovo rozhodnutí, musím být připraven a podle tohoto rozhodnutí jednat.
3. Univerzální jednání v přístupu ke klientům – znamená individuální přístup k jednotlivým klientům, nezatěžovat popř. odmítat klienty dle situací.
4. Respektování principu seburčení klienta – sociální pracovník musí brát ohled na obecné vztahové hodnoty s klientem i respektovat pravidla profesní etiky.

Etická odpovědnost sociální pracovnice:

- Sociální práce je založena na respektu k hodnotě a důstojnosti všech lidí a na právech, která z toho vyplývají. Sociální pracovníci podporují a chrání fyzickou, duševní, emocionální a duchovní integritu a blaho každého člověka.
- Sociální pracovníci podporují plné zapojení a účast lidí, kteří používají jejich služby, takovými způsoby, aby mohli dosáhnout zmocnění ve všech aspektech rozhodování a jednání, které ovlivňuje jejich život (in: Mezinárodní etický kodex).

Vymezení vztahu sociálního pracovníka vůči různým národnostem a etnikům:

Sociální pracovník ve vztahu k různému spektru svých klientů musí plně respektovat základní principy sociální práce, patří k nim:

- Individualizace – v práci je nutné uznání jedinečné kvality osobnosti klienta, tzn. individuální přístup k různým klientům, dle národností, etnika bez stereotypů a předsudků
- Vyjadřování pocitů – schopnost uznání klientovy potřeby volně vyjadřovat své pocity, potřeby (včetně negativních)
- Akceptace klienta – je nutné vnímat klienta takového jaký je, včetně jeho slabosti a silných stránek, podporovat u něho vědomí jeho vnitřní důstojnosti a hodnoty
- Nehodnotící postoj – nemoralizovat, nepřipisovat klientovi vinu, sociální pracovník může hodnotit klientovy postoje nebo jednání, pokud to považuje za vhodné z hlediska práce s klientem, tzn. nehodnotit osobnost klienta za špatné jednání apod.
- Sebeurčení – respektovat klientovo právo a potřebu svobodně se rozhodovat a vybírat si mezi možnostmi, které sám považuje za důležité
- Diskrétnost – je základním právem klienta a etickým závazkem sociálního pracovníka, klient má právo na intimitu sdělených informací, je to základ pro kvalitu vztahu sociální pracovník – klient.

Etické souvislosti humanitární pomoci:

Humanitární pomoci nejčastěji rozumíme pomoc lidem postiženým katastrofou, válkou nebo místními konflikty v nejrůznějších částech světa. Principy, které jsou aplikovány v humanitární pomoci jsou z velké části základními principy sociální etiky. Je kladen důraz na důstojnost, jedinečnost, autonomii a solidaritu jedince.

Princip solidarity je uplatňován prostřednictvím dárců a dobrovolníků, kteří se nejrůznějším způsobem snaží v případě humanitárních katastrof přispět ke snížení útrap lidí katastrofou postižených.

Humanitární pomoc zahrnuje pomoc krizovou a pomoc k obnově společnosti. Pomoc bývá realizována nejčastěji těmito způsoby:

- ✓ Pomoc finanční
- ✓ Pomoc materiální
- ✓ Pomoc dobrovolníků

Důležité je pro humanitární organizace zodpovědně volit správný, eticky zdůvodnitelný postup v řešení s hledem na potřeby postižených. Humanitární pracovník nese mravní zodpovědnost za své jednání jako jednotlivce, a stejně tak i taktika a strategie nabízené pomoci musí být i na vysoké úrovni etické a profesionální.

Přehled institucí:

Etické fórum České republiky, občanské sdružení, Veletržní 24, Praha 7

- Občanské sdružení spolupůsobí při duchovní obrodě společnosti, ovlivňuje společenské prostředí tak, aby etické chování a jednání občanů všech věkových a sociálních skupin převážilo a stalo se postupně samozřejmým a trvalým. EF ČR usiluje o prohloubení etické výchovy dětí a mládeže, iniciuje a prosazuje zavedení etické výchovy do škol. K dosažení svých cílů organizuje konference a semináře, pořádá besedy a

přednášky, vydává informační a metodické materiály.

Občanské sdružení Agnes

- Bylo založeno v roce 1998 s cílem přispívat k profesionalizaci neziskového sektoru, taktéž napomáhat rozvoji občanské společnosti a zvyšování vědomí a respektu vůči společenským, kulturním a etickým hodnotám.

K hlavním činnostem sdružení patří: vzdělávání, informační a poradenské služby, výzkum a publikační činnost, organizační a technické služby pro ostatní organizace

„Klub neziskového sektoru v Jelení“.

Společnost pro Fair trade a rozvojové vzdělávání

- Občanské sdružení se zabývá šířením informací o Fair trade – obchodu se znevýhodněnými výrobci z rozvojových zemí za sociálně, environmentálně a ekonomicky trvale udržitelných podmínek, prací s veřejností na téma situace v rozvojových zemích, prací s médii.

KONTROLNÍ OTÁZKA 6

1. Nakolik si může sociální pracovník dovolit se vůči klientovi osobně otevřít, aby navázal optimální vztah důvěry?
2. Je možné navázat osobní nebo třeba intimní vztah s klientem po ukončení profesního vztahu?
3. Které zásadní sociální hodnoty jsou nutné pro sociální práci?
4. Potřebujeme v našich kodexech zmínky o sexuálním obtěžování (sexual harassment)?
5. Za jakých okolností může nebo má sociální pracovník odmítnout klienta?

SHRNUTÍ KAPITOLY ETIKA V SOCIÁLNÍ PRÁCI

V této kapitole jsme se zaměřili na přehled druhů etiky v sociální práci, poukázali jsme na individuální a sociální dimenze morálky a význam morálky ve společnosti. Nastínili jsme hlavní zásady a hodnoty v sociální práci i význam etického kodexu a jeho úlohu postavení kompetencí sociálního pracovníka.

Shrnutí kapitoly

7 AKTUÁLNÍ MORÁLNÍ PROBLÉMY

RYCHLÝ NÁHLED DO PROBLEMATIKY KAPITOLY AKTUÁLNÍ MORÁLNÍ PROBLÉMY

V této kapitole zaměříme pozornost na stav morálky v naší společnosti. Dále pak na problematiku globalizace a na rizika s ní spojená. Dále se vyjádříme k problematice euthanázie a trestu smrti. Naznačíme hlavní problémy lidstva, jako je životní prostředí, vědecké poznání a jeho zneužitelnost, demografické problémy společnosti a problematika hladu ve světě. Vzhledem k šíři problematiky se daných témat jen krátce dotkneme a naznačíme možná řešení.

*Rychlý
náhled*

CÍLE KAPITOLY: AKTUÁLNÍ MORÁLNÍ PROBLÉMY

Po úspěšném a aktivním absolvování této KAPITOLY

Budete umět:

- Orientovat se v aktuálních morálních problémech dnešní společnosti
- Přiblížit pojem globalizace a její efekt pro lidstvo
- Vysvětlit pojem euthanázie a trest smrti

*Budete
umět*

Získáte:

- Znalosti o globalizaci v současné společnosti
- Širší přehled o problematice euthanázie v dnešní době
- Porozumění základních demografických problémů v současnosti

Získáte

Budete schopni:

- Definovat aktuální morální problémy společnosti
- Uvědomit si efekt euthanázie pro člověka
- Orientovat se v základních demografických problémech společnosti

*Budete
schopni*

ČAS POTŘEBNÝ KE STUDIU

Celkový doporučený čas k prostudování KAPITOLY je 30 minut.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY AKTUÁLNÍ MORÁLNÍ PROBLÉMY

Globalizace, euthanázie, trest smrti, globalizace lidstva, demografické problémy, problematika hladu, migrace obyvatel, zneužitelnost vědeckého poznání

*Klíčová
slova*

7.1 Stav morálky dnešní společnosti

V této kapitole zaměříme pozornost na stav morálky v naší společnosti. Dále pak na problematiku globalizace a na rizika s ní spojená. Dále se vyjádříme k problematice euthanázie a trestu smrti. Naznačíme hlavní problémy lidstva, jako je stav životního prostředí, vědecké poznání a jeho zneužitelnost, demografické problémy společnosti a problematiku hladu ve světě. Vzhledem k širší problematice, se daných otázek pouze dotkneme a naznačíme možná řešení.

text

Morální stav každé společnosti je dán rozdílem mezi hlásanými etickými normami a skutečným chováním většiny populace. Jako optimální se jeví, aby tento rozdíl byl co nejmenší. Během 20. století výrazně ubylo náboženského vědomí, které vždy silně vytvářelo základ etických norem i skutečného chování lidí. Křesťanská etika může být z určité části nahrazena nenáboženským humanismem. Přesto již není možná úplná etická jednota v moderní společnosti.

Stav morálky v moderní společnosti je výrazně determinován materialistickým a pragmatickým pohledem na svět. Jsme svědky toho, jak ubývá duchovních hodnot, které jsou překrývány tržní ekonomikou, konzumním způsobem života, individualismem a karierismem. Krizí prochází rodina, která byla vždy místem vytváření hodnotového systému mladého člověka. Člověk se čím dál méně identifikuje s místem, kde se narodil, se svou profesí, regionem a národem. Společnost se výrazně atomizuje. Také česká společnost se nevyhnula po roce 1989 značným změnám ve svém morálním stavu. Nabytá demokracie a svoboda byly poznamenány etickým relativismem. Prohloubila se relativizace hodnot spojená se státem, právem a národnostním cítěním. Další vývoj morálního stavu dnešní společnosti je těžko odhadnutelný.

Globalizace

S morálními problémy dnešního světa souvisí i téma globalizace. Globalizace je v podstatě spojováním se sjednocováním světa. Znamená také jednotný životní způsob, který se opírá o moderní technologie, komunikační prostředky, nadnárodní ekonomiku a finance.

Je třeba říci, že globalizace znamená sblížení lidí a větší informovanost o světě. Globalizace má četná rizika. Ve sjednocujícím se světě výrazně ubývá národních a regionálních odlišností. Svět se více unifikuje. Pestrost životních způsobů se stává překážkou úspěšnosti člověka.

Posiluje se vliv nadnárodních korporací, které se stávají mocnějšími, než národní státy a jejich demokratické instituce. Dochází k omezování svobody a demokracie.

Spolu s dalšími sférami se globalizuje i zločin, včetně mezinárodního terorismu. Globalizace dnešního světa v podstatě znamená vnucování evropsko - amerického životního způsobu ostatnímu světu. Rizika globalizace není nutné pasivně přijímat. Záleží na hodnotovém systému každého jedince a na jeho chování.

Důležitou úlohu při obraně demokracie stále sehrávají svobodná média. Globalizaci, která se bude stále prosazovat a rozšiřovat, je třeba vyvažovat variabilitou životních způsobů jednotlivých národů, regionů a především svobodných jedinců.

7.2 Problematika euthanázie a trestu smrti

V rámci této kapitoly bychom také věnovali určitou pozornost problematice euthanázie a trestu smrti, které jsou významnými tématy a výrazně souvisí s etikou.

7.2.1 Euthanázie

Euthanázie - dobrá smrt je spojena s pojetím a hodnocením člověka, hodnotou života a jeho ochranou.

Antické filozofické a společenské prostředí se staví k tomuto problému nejednoznačně. Na jedné straně např. u Sokrata, Platóna, nebo stoiků, je dobrovolný odchod za života schvalován. Na druhé straně např. u Hippokrata je hodnota života absolutně ochráněna.

Křesťanské náboženství a tradice rovněž ochrání život a proto je euthanázie, případně sebevražda odsuzována. Zhruba od 19. století se tématika euthanázie objevuje ve filozofické a medicínské literatuře.

Legalizace euthanázie se promítá i do politického myšlení a politické praxe. Zneužití euthanázie nacistickým režimem je všeobecně známé. Legalizace v Nizozemí a Belgii zase znamená, že euthanázie se může stát součástí liberálního demokratického prostředí.

Názory veřejnosti na tento problém jsou rozporné. Jsou ovlivněny věkem respondentů, výchovou v rodině, zkušeností se smrtí a náboženským přesvědčením. Je třeba si uvědomit, že legalizace euthanázie znamená narušení základního kamene naší civilizace, tzn. úcty k životu. Mementem této problematiky se stává možnost zneužití, jak vůči jednotlivcům, tak vůči celým sociálním skupinám.

7.2.2 Trest smrti

Trest smrti určitě provází lidstvo od jeho počátku. Lidská brutalita a vynalézavost v této oblasti nezná mezí. Teprve v novověku, počínaje osvícenstvím, dochází k problematizaci tohoto prostředku. I v utopické literatuře se objevují názory volající po jeho zrušení.

Argumentem pro jeho zrušení jsou:

- justiční omyl
- dále se argumentuje humanismem,
- nezvratitelností rozsudku
- náboženským přesvědčením a
- nemorálností tohoto prostředku.

Mezi tradiční argumenty pro trest smrti patří:

- snížení kriminality a rovněž
- argumenty ekonomické.

V současné době je trest smrti zrušen nebo pozastaven ve všech evropských státech. Evropa se vydala cestou abolice trestu smrti. Zrušení absolutního trestu se stalo jednou podmínkou vstupu do Rady Evropy a Evropské unie. Významnou roli zde sehrává zneužívání tohoto trestu v totalitních režimech v minulosti. Fašistické, nacistické a komunistické režimy používaly tohoto prostředku proti politickým odpůrcům. Na druhé straně je zajímavé používání tohoto nehumánního prostředku, jak v komunistické Číně, tak v demokratických USA. Veřejnost, včetně té české, je v této otázce tradičně rozpolcená.

7.3 Globální problémy lidstva

V závěrečné části bychom nastínili hlavní problémy, které jsou spojeny s demografickými parametry lidstva a problematikou hladu ve světě. Kapitulu bychom uzavřeli zamyšlením nad vědeckým poznáním a jeho zneužitelností.

7.3.1 Demografické problémy

Dnešní svět se potýká s nemalými demografickými problémy. Pokud si svět symbolicky rozdělíme na bohatý sever a chudý jih, můžeme konstatovat, že severní civilizace stárne a početně ubývá. Jih se naopak potýká s opačnými problémy, jako je velký populační přírůstek a snižování životní úrovně.

Obrovským problémem se stává migrace obyvatel. Především Evropa řeší stále více otázky přistěhovalectví a následně problémy sociální, náboženské a kulturní. Sociální výdaje evropských států stále rostou. Do budoucna je vážně ohrožena idea sociálního státu. Evropské státy a USA čeká zpřísnění azylové a migrační politiky.

7.3.2 Problematika hladu

S demografickým vývojem souvisí problém hladu ve světě. Jako nejvíce postižený kontinent se jeví Afrika, především její subsaharská část. V dnešním světě je problém hladu a rozvojové pomoci řešen na mezinárodní úrovni v rámci OSN.

Významnými orgány jsou:

- FAO - Organizace pro zemědělství a výživu
- Vysoký komisariát pro uprchlíky

Na pomoci se také podílejí nejrůznější charitativní nadace a organizace. Potravinová pomoc by měla směřovat k těm nejpotřebnějším, což se vždy neděje.

Vyspělé státy a banky se již smířily s tím, že dluhy rozvojových států vůči nim, jsou nesplacitelné.

Vedle přímé potravinové pomoci je třeba zvyšovat technickou a technologickou úroveň rozvojových států, především v oblasti zemědělství.

7.3.3 Zneužitelnost vědeckého poznání

V dnešním světě sehrává obrovskou roli věda a technika. Vědecké poznání a technologická úroveň jsou hlavními kritérii vyspělosti jednotlivých států. Vědecký a technický pokrok je nezadržitelný. Na jedné straně pomáhá lidstvu, na druhé straně přináší četná rizika.

Velkým rizikem je pronikání vědy a techniky do zbrojení. Stále dokonalejší zbraně mohou několikanásobně zničit celou lidskou civilizaci. Problémem je také vyřazování lidí z pracovního procesu.

Také se ukazuje, že vědecký pokrok potřebuje určitou morální korekci. Spojování vědeckého poznání a hodnotového systému se jeví jako úkol pro příští generace vědců i politiků. Věda se dostává k samotné podstatě života člověka (problém klonování). Proto je potřeba vymezit určité mantinely v oblasti právní, morální i politické. Zde se možná otevírá prostor pro filozofii a další společenské vědy.

KONTROLNÍ OTÁZKA 6

1. Které znáte aktuální demografické problémy současné doby?
2. Co si myslíte o realizaci euthanázie dle přání nemocného člověka?
3. Které znáte významné organizace pomáhající lidem v nouzi?

SHRnutí KAPITOLY

V této kapitole jsme se stručně zaměřili na vyjmenování aktuálních morálních problémů současné společnosti. Přiblížili jsme problém globalizace lidstva, poukázali jsme na to, jaké změny přináší globalizace na lidstvo, co je podstatou omezování svobody a demokracie. Přiblížili jsme také aktuální soudobé problémy společnosti – problematiku euthanázie, problémy hladu a migrace obyvatel a jejich dopad na lidstvo.

*Shrnutí kapitoly***KORESPONDENČNÍ ÚKOL 4**

Zpracujte seminární práci na téma „Rizika globalizace a rozvojový svět“.

SHRnutí MODULU FILOZOFIE A ETIKA

**Shrnutí
modulu**

V modulu Filozofie a etika jsme studenty uvedli do hlubšího poznání sociální a politické filozofie, byl uveden přehled základních otázek filozofické antropologie i základní problémy náboženského myšlení.

V obecném přehledu byl nastíněn vztah filozofie a etiky, její základní pojmy, rozdělení etiky i poslání etiky v sociální práci. Byly přiblíženy základní dimenze morálky, etické aspekty sociální práce, zásady a hodnoty v sociální práci. V závěru byl přiblížen etický kodex, jeho struktura i efekt v sociální práci.

V závěru modulu jsme věnovali pozornost aktuálním morálním problémům současné společnosti i globalizaci společnosti.

8 PŘÍLOHY:

1. Mezinárodní etický kodex sociální práce – principy
2. Etický kodex sociálních pracovníků ČR

1. MEZINÁRODNÍ ETICKÝ KODEX SOCIÁLNÍ PRÁCE - PRINCIPY

Návrh přijatý valným shromážděním IFSW (Mezinárodní federaci sociálních pracovníků), Adelaide, Austrálie, 29.9. – 1.10.2004.

1. Úvod

Etické uvědomění je nutnou součástí odborné praxe sociálních pracovníků. Schopnost a oddanost etickému jednání je základním aspektem kvality služby nabízené uživatelům služeb sociální práce.

2. Definice sociální práce

Profese sociální práce podporuje sociální změnu, řešení problémů v lidských vztazích a také zmocnění a osvobození lidí v zájmu zvýšení blaha. Sociální práce zasahuje v oblastech, kde dochází k interakci lidí a jejich prostředí, a využívá k tomu teorie lidského chování a sociálních systémů. Základem sociální práce jsou principy lidských práv a sociální spravedlnost.

3. Mezinárodní konvence

Mezinárodní deklarace a úmluvy o lidských právech vytvářejí obecné standardy a poukazují na práva, která jsou globální společnosti akceptována. Dokumenty relevantní pro praxi sociální práce jsou:

- Mezinárodní pakt o občanských a politických právech
- Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech
- Mezinárodní úmluva o odstranění všech forem rasové diskriminace
- Úmluva o odstranění všech forem diskriminace žen
- Úmluva původních domorodých obyvatel (11,0 konvence 169)

4. Principy

4.1 Lidská práva a lidská důstojnost

Sociální práce je založena na respektu k hodnotě a důstojnosti všech lidí a na právech, která z toho vyplývají. Sociální pracovníci podporují a chrání fyzickou, duševní, emocionální a duchovní integritu a blaho každého člověka. To znamená:

1. Respektovat právo na sebeurčení – sociální pracovníci respektují a podporují právo lidí na provádění vlastních výběrů a rozhodnutí, nezávisle na jejich hodnotách a životních rozhodnutích, za předpokladu, že to neohrozí práva a legitimní zájmy druhých.

2. Podporovat právo na participaci – sociální pracovníci podporují plné zapojení a účast lidí. Kteří používají jejich služby, takovými způsoby, aby mohli dosáhnout zmocnění ve všech aspektech rozhodování a jednání, které ovlivňuje jejich život.
3. Jednat s každým člověkem jako s celostní bytostí – sociální pracovníci se zajímají o celého člověka v rámci rodiny, komunity a společenského a přirozeného prostředí a usilují o rozpoznání všech aspektů života člověka.
4. Identifikovat a rozvinout silné stránky – sociální pracovníci se zaměřují na silné stránky jednotlivců, skupin a komunit, a tak podporují jejich zmocnění.

4.2 Sociální spravedlnost

Sociální pracovníci mají povinnost podporovat sociální spravedlnost ve vztahu ke společnosti obecně i ve vztahu k lidem, se kterými pracují. To znamená:

1. Čelit negativní diskriminaci – sociální pracovníci mají povinnost čelit negativní diskriminaci na základě takových charakteristik, jako jsou schopnosti, věk, kultura, rod nebo pohlaví, rodinný stav, socioekonomický status, politické názory, barva pleti nebo jiné fyzické charakteristiky, sexuální orientace nebo duchovní přesvědčení.
2. Uznat diverzitu – sociální pracovníci rozpoznávají a respektují etnickou a kulturní rozdílnost ve společnostech, kde pracují, berou přitom v úvahu individuální, rodinné, skupinové a komunitní odlišnosti.
3. Spravedlivé distribuované zdroje – sociální pracovníci zaručují, že zdroje, které mají k dispozici, jsou rozděleny spravedlivě ve shodě s potřebami.
4. Čelit nespravedlivé politice a praktikám – sociální pracovníci mají povinnost upozorňovat své zaměstnance, tvůrce politik, politiky samotné a veřejnost na situace, kdy lidé žijí v chudobě, když zdroje nejsou adekvátní nebo když rozdělování zdrojů, politika a praxe jsou utlačující, nespravedlivé nebo škodlivé.
5. Pracovat na základě solidarity – sociální pracovníci mají povinnost čelit sociálním podmínkám, které přispívají k sociálnímu vyloučení, stigmatizaci nebo útisku a pracovat pro sociální inkluzi.

5. Profesionální jednání

Národní členské organizace IFSW mají povinnost rozvíjet a pravidelně aktualizovat svoje vlastní etické normy nebo etické směrnice tak, aby byly konzistentní s prohlášením IFSW. Národní organizace mají také povinnost informovat sociální pracovníky a vzdělavatele v sociální práci o těchto normách a směrnicích.

Sociální pracovníci by měli jednat v souladu s etickým kodexem nebo směrnicemi, které platí v jejich zemi. Tyto budou obvykle zahrnovat detailnější pravidla v etické praxi, specifická podle národního kontextu. Následující obecná doporučení pro profesionální jednání se týkají toho, že:

1. Od sociálních pracovníků se očekává, že budou rozvíjet a udržovat požadované dovednosti a kompetence v oblasti své práce.
2. Sociální pracovníci nedopustí, aby jejich dovednosti byly využity k nehumánním účelům jako je například mučení nebo terorismus.

3. Sociální pracovníci jednají bezúhonným způsobem. To zahrnuje nezneužívání vztahu důvěry s lidmi, kteří užívají jejich služeb, rozeznávání hranic mezi osobním a profesním životem a nezneužívání svého postavení pro osobní obohacení nebo zisk.
4. Sociální pracovníci jednají s lidmi, kteří používají jejich služby, s účastí, empatií a péčí.
5. Sociální pracovníci nepodřizují potřeby a zájmy lidí, kteří užívají jejich služeb, svým vlastním potřebám a zájmům.
6. Sociální pracovníci mají povinnost učinit nezbytné kroky v profesionální i osobní péči o sebe, na pracovišti i ve společnosti s cílem zajistit, aby byli schopni poskytovat odpovídající služby.
7. Sociální pracovníci zachovávají důvěrnost informací, které se týkají lidí užívajících jejich služby. Výjimky mohou být odůvodněny pouze na základě vyššího etického požadavku (např. ochrana života).
8. Sociální pracovníci vyžadují uznání toho, že jsou zodpovědní za své jednání vzhledem k lidem, se kterými pracují, vzhledem ke kolegům, zaměstnavatelům, profesní asociaci a vzhledem k zákonným ustanovením, a že tyto odpovědnosti mohou být ve vzájemném konfliktu.
9. Sociální pracovníci mají povinnost spolupracovat se školami sociální práce, aby podpořili studenty sociální práce při získávání kvalitního praktického výcviku a aktuální praktické zkušenosti.
10. Sociální pracovníci iniciují a zapojují se do diskusí týkajících se etiky se svými kolegy a zaměstnavateli a jsou odpovědní za to, že jejich rozhodnutí budou eticky podložena.
11. Sociální pracovníci jsou připraveni uvést důvody svých rozhodnutí, založených na etickém rozvažování, a jsou odpovědní za svoje volby a jednání.
12. Sociální pracovníci pracují na vytváření takových podmínek ve svých zaměstnavatelských organizacích i ve své zemi, aby principy tohoto prohlášení i principy jejich národního kodexu (existuje-li) byly diskutovány a prosazovány.

(zdroj: Společnost sociálních pracovníků ČR).

Překlad: PhDr. M.Nečasová

2. ETICKÝ KODEX SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ ČESKÉ REPUBLIKY

1. Etické zásady

1. 1. Sociální práce je založena na hodnotách demokracie, lidských práv a sociální spravedlnosti. Sociální pracovníci proto dbají na dodržování lidských práv u skupin a jednotlivců tak,

jak jsou vyjádřeny v **dokumentech relevantních pro praxi** sociálního pracovníka, a to především ve Všeobecné deklaraci lidských práv, Chartě lidských práv Spojených národů a v Úmluvě o právech dítěte a **dalších mezinárodních deklaracích a úmluvách**. Dále se řídí Ústavou, Listinou základních práv a svobod a dalšími zákony tohoto státu, které se od těchto dokumentů odvíjejí.

1. 2. Sociální pracovník respektuje jedinečnost každého člověka bez ohledu na jeho původ, etnickou příslušnost, rasu či barvu pleti, mateřský jazyk, věk, **pohlaví, rodinný stav**, zdravotní stav, sexuální orientaci, ekonomickou situaci, náboženské a politické přesvědčení a bez ohledu na to, jak se podílí na životě celé společnosti.

1. 3. Sociální pracovník respektuje právo každého jedince na seberealizaci v takové míře, aby současně nedocházelo k omezení stejného práva druhých osob.

1. 4. Sociální pracovník pomáhá jednotlivcům, skupinám, komunitám a sdružení občanů svými znalostmi, dovednostmi a zkušenostmi při jejich rozvoji a při řešení konfliktů jednotlivců se společností a jejich následků.

1.5. Sociální pracovník **dává přednost** profesionální odpovědnosti před svými soukromými zájmy. Služby poskytuje na nejvyšší odborné úrovni.

2. Pravidla etického chování sociálního pracovníka

2. 1. Ve vztahu ke klientovi

2. 1. 1. Sociální pracovník **podporuje své klienty k vědomí** vlastní odpovědnosti.

2. 1. 2. Sociální pracovník jedná tak, aby chránil důstojnost a lidská práva svých klientů.

2. 1. 3. Sociální pracovník pomáhá se stejným úsilím a bez jakékoliv formy diskriminace všem klientům. **Sociální pracovník jedná s každým člověkem jako s celostní bytostí. Zajímal se o celého člověka v rámci rodiny, komunity a společenského a přirozeného prostředí a usiluje o rozpoznání všech aspektů života člověka. Sociální pracovník se zaměřuje na silné stránky jednotlivců, skupin a komunit a tak podporuje jejich zmocnění.**

2. 1. 4. Chrání klientovo právo na soukromí a důvěrnost jeho sdělení. Data a informace požaduje s ohledem na potřebnost při zajištění služeb, které mají být klientovi poskytnuty a informuje ho o jejich potřebnosti a použití. Žádnou informaci o klientovi neposkytne bez jeho souhlasu. Výjimkou jsou osoby, které nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu (zejména nezletilé děti) nebo tehdy, kdy jsou ohroženy další osoby. **V případech, kde je to v souladu s platnými právními předpisy**, umožňuje účastníkům řízení nahlížet do spisů, které se řízení týkají.

2. 1. 5. Sociální pracovník **podporuje klienty při využívání všech služeb a dávek** sociálního zabezpečení, na které mají nárok, a to nejen od instituce, ve které jsou zaměstnáni, ale i ostatních příslušných zdrojů. Poučí klienty o povinnostech, které vyplývají z takto poskytnutých služeb a dávek. Podporuje klienta při řešení problémů týkajících se dalších sfér jeho života.

2. 1. 6. Sociální pracovník **podporuje klienty při hledání možností jejich zapojení do pro-**

cesu řešení jejich problémů.

2.1.7. Sociální pracovník je si vědom svých odborných a profesních omezení. Pokud s klientem nemůže sám pracovat, předá mu informace o dalších formách pomoci. Sociální pracovník jedná s osobami, které používají jejich služby (klienty) s účastí, empatií a péčí.

2. 2. Ve vztahu ke svému zaměstnavateli

2. 2. 1. Sociální pracovník odpovědně plní své povinnosti vyplývající ze závazku ke svému zaměstnavateli.

2. 2. 2. V zaměstnavatelské organizaci spolupůsobí při vytváření takových podmínek, které umožní sociálním pracovníkům v ní zaměstnaným přijmout a uplatňovat závazky vyplývající z tohoto kodexu.

2. 2. 3. Snaží se ovlivňovat sociální politiku, pracovní postupy a jejich praktické uplatňování ve své zaměstnavatelské organizaci s ohledem na co nejvyšší úroveň služeb poskytovaných klientům.

2. 3. Ve vztahu ke kolegům

2. 3. 1. Sociální pracovník respektuje znalosti a zkušenosti svých kolegů a ostatních odborných pracovníků. Vyhledává a rozšiřuje spolupráci s nimi a tím zvyšuje kvalitu poskytovaných sociálních služeb.

2. 3. 2. Respektuje rozdíly v názorech a praktické činnosti kolegů a ostatních odborných a dobrovolných pracovníků. Kritické připomínky k nim vyjadřuje na vhodném místě vhodným způsobem.

2.3.3. Sociální pracovník iniciuje a zapojuje se do diskusí týkajících se etiky se svými kolegy a zaměstnavateli a je zodpovědný za to, že jeho rozhodnutí budou eticky podložena.

2. 4. Ve vztahu ke svému povolání a odbornosti

2. 4. 1. Sociální pracovník dbá na udržení a zvyšování prestiže svého povolání.

2. 4. 2. Neustále se snaží o udržení a zvýšení odborné úrovně sociální práce a uplatňování nových přístupů a metod.

2. 4. 3. Působí na to, aby odbornou sociální práci prováděl vždy kvalifikovaný pracovník s odpovídajícím vzděláním.

2. 4. 4. Je zodpovědný za své soustavné celoživotní vzdělávání a výcvik, což je základ pro udržení stanovené úrovně odborné práce a schopnosti řešit etické problémy.

2. 4. 5. Pro svůj odborný růst využívá znalosti a dovednosti svých kolegů a jiných odborníků, naopak své znalosti a dovednosti rozšiřuje v celé oblasti sociální práce.

2.4.6. Sociální pracovník spolupracuje se školami sociální práce, aby podpořil studenty sociální práce při získávání kvalitního praktického výcviku a aktuální praktické znalosti.

2. 5. Ve vztahu ke společnosti

2. 5. 1. Sociální pracovník má právo i povinnost upozorňovat širokou veřejnost a příslušné orgány na případy porušování zákonů a oprávněných zájmů občanů.

2. 5. 2. Zasazuje se o zlepšení sociálních podmínek a zvyšování sociální spravedlnosti tím, že podněcuje změny v zákonech, v politice státu i v politice mezinárodní.

2. 5. 3. Upozorňuje na možnost spravedlivějšího rozdělení společenských zdrojů a potřebu zajistit přístup k těmto zdrojům těm, kteří to potřebují.

2. 5. 4. Působí na rozšíření možností a příležitostí ke zlepšení kvality života pro všechny osoby, a to se zvláštním zřetelem ke znevýhodněným a postiženým jedincům a skupinám.

2. 5. 5. Sociální pracovník působí na zlepšení podmínek, které zvyšují vážnost a úctu ke kulturám, které vytvořilo lidstvo.

2.5.6. Sociální pracovník požaduje uznání toho, že je zodpovědný za své jednání vůči osobám, se kterými pracuje, vůči kolegům, zaměstnavatelům, profesní organizaci a vzhledem k zákonným ustanovením, a že tyto odpovědnosti mohou být ve vzájemném konfliktu.

Etické problémové okruhy:

Tyto problémové okruhy by měly být rozpracovány v rozšířeném kodexu, který by byl zaměřen na specifika sociální práce v různých oblastech. Sociální práce s jednotlivcem, rodinami, skupinami, komunitami a organizacemi vytváří pro sociálního pracovníka situace, ve kterých musí nejen eticky hodnotit, vybírat možnosti, ale i eticky rozhodovat. Sociální pracovník eticky uvažuje při sociálním šetření, sběru informací, jednáních a při své profesionální činnosti o použití metod sociální práce, o sociálně technických opatřeních a administrativně správních postupech z hlediska účelu, účinnosti a důsledků na klientův život.

A. Základní etické problémy jsou:

- kdy vstupovat či zasahovat do života občana a jeho rodiny, skupiny či obce (např. z hlediska prevence či sociální terapie společensky nežádoucí situace),
- kterým sociálním případům dát přednost a věnovat čas na dlouhodobé sociálně výchovné působení,
- kolik pomoci a péče poskytnout, aby stimulovaly klienta ke změně postojů a k odpovědnému jednání a nevedly k jejich zneužití,
- kdy přestat se sociální terapií a poskytováním služeb a dávek sociální pomoci

B. Další problémové okruhy:

kteří se občas vyskytují a vyžadují etické hodnocení a rozhodování vyplývají z následujících situací, kdy loajalita sociálního pracovníka s klientem se dostane do střetu zájmů

- při konfliktu zájmu samotného sociálního pracovníka se zájmem klienta,
- při konfliktu klienta a jiného občana,
- při konfliktu mezi institucí či organizací a skupinou klientů,
- při konfliktu zájmu klientů a ostatní společností,
- při konfliktu mezi zaměstnavatelem a jeho sociálními pracovníky.

C. Sociální pracovník má ve své náplni roli pracovníka,

který klientům pomáhá a současně má klienty kontrolovat. Vztahy mezi těmito protichůdnými aspekty sociální práce vyžadují, aby si sociální pracovníci vyjasnili etické důsledky kontrolní role a do jaké míry je tato role přijatelná z hlediska základních hodnot sociální práce.

Postupy při řešení etických problémů:

1. Závažné etické problémy budou probírány a řešeny ve skupinách pracovníků v rámci Společnosti sociálních pracovníků ČR (dále jen Společnost). Sociální pracovník má mít možnost diskutovat, zvažovat a analyzovat tyto problémy ve spolupráci s kolegy a dalšími odborníky,

event. i za účasti stran, kterých se týkají.

2. Společnost může doplnit a přizpůsobit etické zásady pro ty oblasti terénní sociální práce, kde jsou etické problémy komplikované a závažné.

3. Na základě tohoto kodexu je úkolem Společnosti pomáhat jednotlivým sociálním pracovníkům analyzovat a pomáhat řešit jednotlivé problémy.

Etický kodex byl schválen plénem Společnosti sociálních pracovníků 19. 5. 2006 a nabývá účinnosti od 20. 5. 2006.

9 LITERATURA:

Anzenbacher, Arno. *Úvod do etiky*. Praha: Academia, 2001. 292 s. ISBN 80-200-0953-1.

Anzenbacher, Arno. *Křesťanská sociální etika*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004. 254 s. ISBN 80-7325-030-6.

Fischer, R., Milfait, R a kol. *Etika pro sociální práci*. Praha: Jabok, 2008. 223 s. ISBN 978-80-9044137-3-3.

Příkaský, Jiljí. V. *Učebnice základů etiky*. Praha: Karmelitánské nakladatelství, 2000. 134 s. ISBN 80-7192-505-5.

Šiler, Vladimír. *Filozofie a etika pro sociální práci*. Ostrava: OU 2010. 125 s.

Šiler, Vladimír. *Etika v neziskových organizacích*. Ostrava: OU 2010. 100 s.

Thompson, M. *Přehled etiky*. Praha: Portál, 2004. 167 s. ISBN 80-7178-806-6.

SEZNAM POUŽITÝCH ZNAČEK, SYMBOLŮ A ZKRATEK

INFORMATIVNÍ, NAVIGAČNÍ, ORIENTAČNÍ

Průvodce studiem

Průvodce textem, podnět, otázka, úkol

Shrnutí

Tutoriál

Čas potřebný k prostudování

Nezapomeň na odměnu a odpočinek

KE SPLNĚNÍ, KONTROLNÍ, PRACOVNÍ

Kontrolní otázka

Samostatný úkol

Test a otázka

Řešení a odpovědi, návody

Korespondenční úkoly

VÝKLADOVÉ

K zapamatování

Řešený příklad

Definice

Věta

NÁMĚTY K ZAMYŠLENÍ, MYŠLENKOVÉ, PRO DALŠÍ STUDIUM

Úkol k zamyšlení

Část pro zájemce

Další zdroje